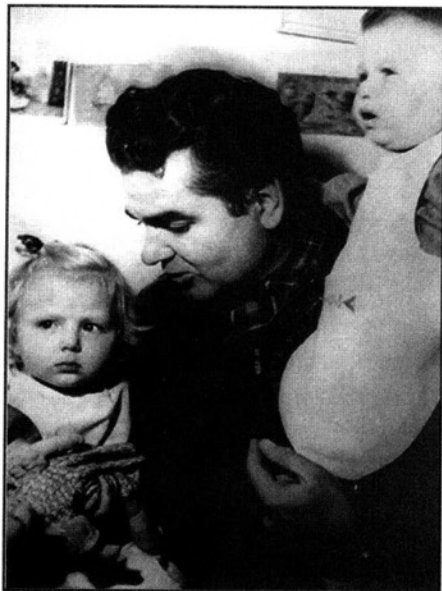

Keveházi László

100 éve született
Sztehlo Gábor

BUDAPEST, 2009

Személyével, szolgálatával és életével kapcsolatban sok kérdésre – és több okból is – keresnünk kell a választ. Nemcsak azért, mert születésének száz esztendőös évfordulója van. Ez csak „formai” ok lenne, bár nyomós. Azonban ennél többről van szó. Az Evangélikus Élet 2009/1. számában a Sztéhlo-évet meghirdető püspöki körlevélben ezt olvassuk: „Sztéhlo Gábor élete és szolgálata még mindig feltáratlan lényegében.” A feltárással eddig a Sztéhlo Alapítvány munkája, a „Sztéhlo-gyerekek” hálája, néhány írás, könyv, film és az Evangélikus Országos Múzeum fordított eddig figyelmet. Pedig az alaposabb megismerés folyamatában sok kincsre és ma is tanulságos eredményre juthatunk. Amikor e tanulmány címen gondolkoztam, eszembe jutottak a diakónia, diakónus szavak is. Ennek használatára az is indíthatott volna, hogy ez az év „tematizált diakóniai év” is. Az összefüggést pedig az a tény jelenti, hogy Sztéhlo Gábor felavatott lelkészként diakónus volt a javából. Mégsem ezt a címet adtam végül dolgozatomnak, mert ennek a kifejezésnek bizonyos szempontból még ma is negatív csengése van egyházunkban, részben joggal, ha a közelmúlt „diakóniai teológiájára” gondolunk. S amikor ezt írom, ebben nemcsak kritika, hanem önkritika is van. Sztéhlo Gábor életében szó sem volt a „diakóniai teológiáról”, ő alapvetően az újszövetségi diakóniát gyakorolta. Ennek végiggondolásához ajánlom többek között Varga Zsigmond *Újszövetségi görög–magyar szótárában* a diakóniával kapcsolatos szócikkek olvasását, tanulmányozását.¹ Az ott leírtak akár újszövetségi teológiai alapvetést is adhatnak a tematizált évünkhöz. Ezért is idézek belőle, az *Irgalmasságot akarok* című egyetemes és hazai diakónia vázlatban.² Végül mégis *A jó pásztor szolgálatában* cím mellett döntöttem. S itt rögtön tisztázni kell: nemcsak azért, mert a gyermekmentés szolgálatát a református Jó Pásztor Egyesület keretében kezdte. Sztéhlo Gábor egész élete és szolgálata azt tükrözi, sugározza, amit Jézus Krisztustól és Jézus Krisztusról olvasunk és tanultunk vagy tanulnunk kellene: ő min-

1 Dr. Varga Zsigmond: *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1992. 207–210. o.

2 Keveházi László: *Irgalmasságot akarok*. Egyetemes diakóniai történetvázlat. Kézirat. 2009.

dig az elveszettek után ment, azokat kereste s vette vállára. Ennek a jó pásztori szolgálatnak volt megélője és gyakorlója Sztéhlo Gábor. Próbáljuk hát feltárni röviden a 100 éve született Sztéhlo Gábor életét és szolgálatát. Mindjárt hozzá kell tenni, hogy egy „megszabott keretű” írásban aprólékos munkáról szó sem lehet. Ezért az életét és szolgálatát taglaló rész után megadtam a forrásokat is, a könyveket, a cikkeket és a levéltári forrásokat, amelyek a további kutatásokat segíthetik. Ez az írás ízelítő, kedvcsináló szeretne ehhez lenni.

EGYHÁZI ÉS CSALÁDI HÁTTÉR

A háttérrel is látnunk kell, hogy alakját, szolgálatát világosabban lássuk. Valahogy úgy, mint a színházban: mielőtt a szereplők a színpadra lépnek, a színpadot és a színfalat is szemügyre kell vennünk.

Az *egyházi háttér* feldolgozásához egy nemrégien hirtelen elhunyt lelkésztestvérünktől, Bencze Imrétől kiváló dolgozatot olvastam,³ amely a következőkre hívja fel a figyelmünket: Sztéhlo Gábor 1927-ben kezdte teológiai tanulmányait, és 1932-ben avatták lelkésszé. Tehát a Trianon utáni években vagyunk, részben a két világháború között, aztán döntően a második világháborúban és az utána következő időszakban. Az indulás éveit nála és egész egyházunkban a Trianon utáni helyzet határozta meg. „A trianoni békeszerződéssel elcsatolták a felvidéki szlovákság, az erdélyi szászok és a délvidéki német evangélikus tömbjeit” – olvassuk az idézett dolgozatban. Éppen azért, mert „nemzetiségi egyház” voltunk, Trianon minden szempontból nekünk jelentette a legnagyobb fájdalmat és veszteséget. De ez a „sokk” egyházunk életében pozitívumot is hozott, hiszen a veszteség egyházunkat alapvető dolgok átgondolására, mondhatnánk megújulásra készítette. Ebben az időben jöttek létre az ún. „missziói gyülekezetek”, s ennek nem csak az volt az oka, hogy több volt a lel-

3 Bencze Imre: *Magyarország a XX. században*. Az evangélikus népegyház és ébredés (1919–1944) szócikk. /Révai lexikon, 20. köt./

kész, mint a gyülekezet, bár ez is érdekes és átgondolandó tény. Ebben a helyzetben egyházunk nagyobb figyelmet fordított a szórványgyülekezetekre, talán jobb fogalmazással: egyházunk más felekezetű tömbökben, szórványban élő tagjaira. Ebben az időszakban több mint száz evangélikus templom és imaház épült. A fiók- és missziói gyülekezetek gyorsan nőttek és anyásodtak. Ugyanígy nagy figyelmet fordított egyházunk a tanintézetekre is, hiszen ezekből is sokat veszítettünk. Számarányunkat tekintve iskolák és intézetek terén egyházunk mégis vezető helyen állt.

4 Szaporodtak és megelevenedtek az egyházi egyesületek is. Nemcsak a gyülekezeti egyesületekre gondolok, a legtöbb gyülekezetnek voltak ilyen (női, leány-, ifjúsági, sőt férfi-) egyletei. Országos viszonylatban kiemelendők a cserkészcsapatok, a Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE), a Keresztény Ifjúsági Leányegyesület (KLE), a Magyarhoni Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ), az Országos Luther Szövetség. Ebben az időben már több évtizede élt és működött a MÁHEM (Magyar Ágostai Hitvallású Evangélikus Misszió Egyesület), de a felsorolást folytathatnánk. Erről a témáról bővebben olvashatunk többek között dr. Anne-Marie Kool disszertációjában.⁴ 1934-től egyházunk zsinatot tartott, azon átgondolta a megváltozott történelmi helyzetben egyházunk szervezetét, szolgáltatát, és hitelti nyilatkozatot fogadott el. Egyházi lapjaink is ezt a célt szolgálták. Megelevenedtek külföldi kapcsolataink is. Talán ennél is többet jelentett, hogy egyházunkban egy új szolgálati ág indult meg, egyrészt a falusi ifjúság, másrészt a munkások felé. Utóbbiról D. Kapi Béla püspök írásában olvashatunk.

Mindezt röviden és egyszerűen úgy is mondhatjuk: *ébredés*, mozgás indult a protestáns egyházakban, egyházunkban is. Neveket is sorolhatnánk, hála Istennek sokan vannak Gáncs Aladártól kezdve Podmaniczky Pálon keresztül egészen a Csepregi Béla lelkész által összefogott Evangélikus Evangélizáció munkásaiig. Gyülekezeti evangélizációk indultak, kon-

4 Dr. Anne-Marie Kool: *Az Úr csodásan működik*. I–III. köt. Harmat Kiadó, Protestáns Misszió Tanulmányi Intézet, Budapest, 1995. A könyv talán inkább külmisziói céllal íródott, de kimutatja, hogy a belmiszió és a külmiszió az egyházban az ébredés „édestestvérei”. (A továbbiakban: AMK.)

ferenciaközpontok jöttek létre. Most nem kell elgondolkoznunk, ítéletet alkotunk a mozgalmi és egyházi ébredés feszültségén, erről is sokat olvashatunk a már említett könyvben. Mindehhez hozzájárult a régebbi finn kapcsolatunk megelevenedése is.

Ennek a korszaknak azonban külön szomorú, sötét fejezete a Németországból kiinduló, hazánkban is erősödő antiszemitizmus erősödése, a „zsidótörvények” születése is, erről az egyházunkat is érintő ügyről később fogunk részletesebben szólni. Itt is tekintsünk el nevektől, s annak a vitának a taglásától, hogy egyházunk megtett-e minden tőle telhetőt a tragédiában. Sztehló Gábor életében éppen az ebben az ügyben végzett szolgálat lett bizonynyal a legjelentősebb.

A *családi háttérre*, a gyökerekre is érdemes egy pillantást vetni. Nem nagy szavakat írok, ha úgy foglalom össze a család történetét: ősi-nemesi-papi. „Vannak olyan családok, melyek a reformáció első századaiban játszottak kiváló szerepet, aztán letűntek, esetleg kihaltak, viszont vannak mások is, melyek csak a legutolsó századokban lépnek porondra. De olyan nemzetség, melynek tagjai úgyszólván szakadatlan sorban, századokon keresztül szolgálnák egyházunkat, csak kevés van. Ezen kevesek közé tartozik a Sztehlók ároni háza, melynek köréből három évszázadon át jeles lelkészek, tanárok és buzgó egyházvezérek egész sora került ki, amint azt a család illusztris tagjának, Sztehló Kornélnak szép munkája lépten-nyomon igazolja.”⁵ A könyv részletesen leírja a család történetét. Röviden összefoglalva: az első Sztehló, akiről Gömör megyében tudunk, Sztehló Mátyás felső-sajói lelkész volt (1670–1698). Mátyás nevű fia, akit a családi könyv „apostata”-ként jelöl, megszerezte a nemességet, és szolgabíró lett. Egy András nevű fiúval folytatódott a család, akivel viszont elvesztették a nemességet, adósságai és egyéb ügyei miatt börtönbe is került. Tudunk egy Jánosról, az első Mátyás unokájáról, aki felső-sajói rektor volt (1695–1744). Ez volt a család gömöri, nemesi ága.

Számomra, aki volt pilisi lelkészként írom ezeket a sorokat, érdekes, hogy az említett rektor fia, András következett a családban lelkészként (1718–

1775), aki a Duna–Tisza közti Pilisen szolgált 1758-tól haláláig, 1775-ig. Pest–békési esperes is volt. Ezzel ez az ág le is zárult, vagy Pilis inkább talán „átmeneti”, közvetítő helyzetet jelölt, mert utána következett a Sztéhlo család Bács megyében. Itt többek között tudunk egy negyedik Andrásról (1752–1818), a pilisi András fiáról, majd ennek ugyancsak fiáról, Jánosról (1787–1868), akik mindketten Bács megyei (első és második) esperesek voltak. A könyv részletesen leírja küzdelmüket, templom- és iskolaépítésüket, esperesi útjaikat, nehéz helyzetüket az 1848-as szabadságharcban, amelyet a gömöri szlovák eredetű család magyarként élt át, tele izgalommal.

Ezután a könyv harmadik fejezete ismét visszatér a felvidékre, és a már említett Bács megyéből származó első fiúról, Sztéhlo Andrásról ír (1816–1899), a dobsinai lelkészről, nógrádi esperesről. Az ő fia volt a könyv írója, Kornél, aki 1847-ben született Dobsinán, s aki középiskolai és egyetemi tanulmányai után ügyvéd lett Budapesten. 20 éves volt, amikor a budai gyülekezet jegyzője lett. Az ő idejében váltott a gyülekezeti jegyzőkönyvvezetés német nyelvről magyarra. A gyülekezet felügyelője volt 1911-ig. 1896-ban egyetemes evangélikus ügyésszé lett egyházunkban. Érdeme, hogy a Luther-ház (Üllői út 24.) megvételeben is közreműködött, és ő indította 1911-ben az Evangélikus Órálló című lapunkat is. Felesége Mesko Bertha volt, öt gyermekük született, közülük az egyik Aladár, aki a svájci származású sörgyáros család leányát, Haggenmacher Mártát vette feleségül. Mivel a könyvet egy évvel Sztéhlo Gábor születése előtt adták ki, ezért természetesen nem jelöli, hogy Kornél gyermekei közül ki lett Sztéhlo Gábor édesapja, de így lesz világos rokonsága a híres Haggenmacher családdal is. S így derül fény a 240 évre „az egyház szolgálatában”, a két és fél évszázados időszakra 1668 és 1908 között. Érdemes a bevezető – szinte a könyv mottójaként írt – szavakat is „háttérként” olvasni: „A hitért szenvedők börtönei mélyéből fakad és a sziklákon keresztül utat tör magának a hit forrása. Vize megtermékenyíti az Alföld rónáját, amely fölött a vallásszabadság napja fölragyog. A lefátyolozott sellő a néma hatytyúval jelzi az idők homályát, mely a család eredetét takarja. A kenyeret megáldó Megváltó képe vigasztalást nyújt a Krisztus vallásáért szenvedő

martyroknak." (Ezek a sorok egy oltárképet írnak le, amelynek eredetije „a budai evangélikus templomban Székely Bertalan műve” volt.⁶ A kép egyébként 1944-ben bombatámadás során elpusztult.) A 240 év alatt tehát több lelkésről tudunk Sztéhlo Gábor elődei között. Rajtuk kívül a családban gazdászok, tudósok, orvosok, építészek, képzőművészek, bankárok, jogászok is voltak, bizonyára nem annyira kiemelkedőek is. A családtörténet írója, Sztéhlo Kornél jogász, akinek első gyermeke Aladár, Sztéhlo Gábor édesapja szintén jogász volt. S amint említettük, felesége, Gábor édesanyja Haggenmacher Márta (1903-ban házasodtak) volt. Aladár 1923-ig ügyvédként dolgozott, majd a bírói pályára lépett. „A közeppolgárság felső rétegéhez tartozó jó nevű ügyvéd és az iparmágnás lányának boldog házasságából hat gyermek született. Harmadik gyermekük Gábor volt.”⁷

ÉLETE

A gyermekkor

Sztéhlo Gábor 1909. szeptember 25-én született. A családról részletesen olvashatunk Koren Emil könyvében.⁸ A hat gyermek között Gábor, amint írtuk, a harmadik volt a sorban. A Rózsadomb alján laktak, pontos címük Budapest, I. kerület, Orlay utca 10. volt. Gábort születési évének Szilveszter napján keresztelték, a keresztelést Scholtz Gusztáv püspök végezte, aki a család barátja és rokona is volt.⁹

„Szülei igen nagy gondot fordítottak neveltetésére. Meleg családi körben nőtt fel, ahol a származást, a rokonságot számon tartották. Nem voltak

6 Sztéhlo Kornél: Kétszáznegyven esztendő az egyház szolgálatában. Művelődéstörténeti rajzok, Budapest, 1908.

7 Zászkaliczky Pálné: XX. századi misszió. Sztéhlo Gábor. Dolgozat kéziratban. 1993. EOL. (A továbbiakban: Zászkaliczkyné.)

8 Koren Emil: *Sztéhlo Gábor élete és szolgálata*. Az Országos Evangélikus Múzeum kiadása, Budapest, 1994. (A továbbiakban: Koren.)

9 Koren, 9. o.

elkülönülők, de a művelődésre s a jó modorra súlyt fektettek. Az a társadalmi közeg, amelyben a család mozgott, természetesen formálta az érlelődő jellemet. Természetes volt, hogy a családban a német nyelvet is használták. Ám érzelmi beállítottságukra az is fényt vet, hogy később az apa, s így Gábor is, a család nevét Szenczyre magyarosította. Ez nemcsak a kor divatja volt, de valószínűen az apa hivatala is hallgatólagosan megkívánta. (Ám Gábor, már felnőtt korában, a család történelmi voltára tekintettel, visszavette a Sztchlo nevet.) A családban erős volt az identitástudat.¹⁰

Gábor az első elemi osztályt magántanulóként végezte el. Aztán a Deák téri evangélikus elemi iskolába járt. A gimnáziumot a cisztercieknél kezdte el, majd a Lónyai utcai református gimnáziumot látogatta. Ez bizonyos a református édesanya kívánsága volt, de édesapja nem volt megelégedve az iskolával, s fiát innen átíratta a fasori (akkor Vilma királynő úti) gimnáziumba. Érdekes, hogy az evangélikus Sztchlo Gábor katolikus, református és evangélikus iskolákban is tanult. Talán itt rejtőznek ökumenikus nyitottságának gyökerei. Ezért is lehetett, hogy a tudatosan lutheránus lelkes mégsem a „vallást” nézte felnőttekben és „gyermekeiben” sem, s nyitott volt minden történelmi vallás felé. Gondoljunk csak arra, hogy korábban és az ő idejében is mennyi zsidó gyermek és fiatal tanult az evangélikus gimnáziumban. A Fasorban kapcsolódott be a cserkészek életébe is, itt tanulta meg azt, ami aztán életében vezérfonal lett: „a cserkész, ahol tud, segít.” Amikor romlani kezdett tanulmányi eredménye, és egy tárgyból meg is bukott, édesapja átíratta a soproni evangélikus líceumba. Elgondolkasztató és érdekes tény: nyolcesztendő gimnáziumi tanulmányait négy helyen végezte. Mintha szülei „a mindig jobbat” keresték volna fiuk és gyermekeik számára. 1927-ben Sopronban tette le az érettségi vizsgát, ahol tanulmányi eredménye újra javult.

A teológus

Közben azonban döntő hatás érte: „Hatodikos gimnazista koromban határoztam el magam arra, hogy a lelkészi pályára lépek. A következő nyáron többet érintkeztem egy negyedéves teológussal (Koren Emil volt, teszi hozzá e dolgozat írója), ki igen nagy hatással volt rám. Addig ugyanis minden felelősségérzet és cél nélkül választottam ezt a pályát, csak a vele való érintkezés folytán jött létre bennem a hivatásérzet, és egy magasabb célért való küzdelemre tőle kaptam buzdítást. Áldott emlékü Hetvényi Lajos tanár úr meg mint a kitartásnak és a lelkesedésnek a mintaképe állt előttem, kitől is még forróbban tanultam meg Hazámat szeretni. Ha Isten megsegít, legfőbb célomnak tartom a magyar népet, az egyszerű köznépet a jóra vezetni, (...) a mostaniaknak a tudása is minden téren, még a gazdaság terén is igen kevés. (...) Azt tudom, hogy ha ezen a helyzeten segíteni akarok, rendkívül sok akadályt kell leküzdenem, de bízom Istenben, és hiszem azt, hogy ő erőt ad nekem hozzá. A teológiai tanulmányokból meg, amennyire erőm telik, minél többet akarok elsajátítani, mivel csak a vezetésre rendelt embereknel többet tudó ember tud embertársain segíteni.”¹¹ A szülőket meglepte ez a döntés, azonban ezt az érzést hamarosan megelégedettség, sőt büszkeség váltotta fel.

Sztechlo Gábor 1927-ben kezdte teológiai tanulmányait, de két évig még a líceum kollégiumában lakott. 1929-ben avatták fel a teológusotthon épületét, természetesen ennek lakója lett ő is, és a szobában lakótársul egy finn teológust kapott, Toivo Laitinent. Ő volt a finn–magyar teológus cserediákprogram első finn ösztöndíjasa. Laitinen véleménye szerint már akkor „rendkívül szelíd, jóakarátú volt, és igazi prófétai lélek lakozott Gáborban”.¹² A jómódú szülők gyermeke, aki többet kapott otthonról, mint az átlag, zsebpénze felét mindig missziói és szociális célokra adta. „Nem menne le a falat a torkomon, ha nem így tenném” – mondta szobatársának.¹³ Barátságuk erősödött, egyik nyáron együtt utaztak Bethel-Bielefeldbe,

11 Koren, 11–12. o. Sztechlo Gábor teológiai felvételére írt életrajzából való az idézet.

12 Koren 12. o.

13 Uo.

10
hogy az egyház diakóniai munkáját közelebbről megismerjék. S ezen a ponton megint egy „gyökérre” tapinthatunk, későbbi szolgálatának motívációjára. Bethel-Bielefeld akkor is a német diakóniai munka és a német-országi ébredés egyik kohója volt.¹⁴

De közben finnül is tanult már. Érelődött benne az elhatározás: tanulmányainak befejezése után Finnországba megy. Ezek az évek minden szempontból érlelték. Tanulmányi eredménye is egyenletesen jeles volt. S ezen túl: már ekkor szinte kifejezhetetlen empátikus készség jellemezte. Életrajzírója, Koren Emil szerint különösen vonzódott Podmaniczky Pálhoz és Deák Jánoshoz, s a tanárokon kívül Túróczy Zoltánhoz. 1931-ben szigorlatozott. Az akkor erősen fejlődő finn–magyar egyházi kapcsolat révén Szehlo Gábor harmadik magyar ösztöndíjas teológusként kiutazhatott Finnországba. Amikor megérkezett, „elődje”, Zászkaliczky Pál még ott volt. Együtt vettek részt Viipuriban a „felébredtek” több ezer lelkes nyári találkozóján, sőt ott volt győri lelkészként Túróczy Zoltán is. Szehlo Gábor nemcsak a finn nyelvet sajátította el, hanem teljesen magáévá tette az akkori elmélyült finn lelkivilágot is. Ez az idő volt az ottani ébredés virágzásának ideje. Miközben tanult, Szehlo szorgalmasan járt a „seuratokra”, lelki összejövetelekre is. Ehhez járult, hogy ő az akkor szerveződött „körtyi” ébredési mozgalom diákokthonában kapott lakást. (Finnországban öt ilyen ébredési mozgalom, irányzat volt.) A tanulás mellett az otthon életét a napi áhítatok, komoly beszélgetések jellemezték, s a magyar ösztöndíjas itt újabb testvérekre lelt hamar. „Itt élek ezek között az emberek között, és hihetetlenül otthon érzem magam” – írta haza Podmaniczky professzornak.¹⁵ Egy évet töltött az egyetemen, két-három stúdiumra is beiratkozott. De volt még valami, ami lekötötte a figyelmét: a finn népfőiskolák. Ezekben a népfőiskolákban a finn parasztifjúságot nevelték. Nálunk ez eddig ismeretlen volt, Szehlo Gábor „ráállt tanulmányozására” – írja Koren Emil.

14 Evangélikus Országos Levéltár, Szehlo-irathagyaték, önéletrajz. A továbbiakban EOL. Merényi Zsuzsanna: *Szehlo Gábor, a gyermeknevelő*. Készült a Pedagógiai Szakma Megújítása Projekt és az Evangélikus Országos Múzeum támogatásával, Budapest, 1993. 7. o. (A továbbiakban: Merényi.)

15 Szehlo Gábor levele, 1932. II.5. Evangélikus Országos Múzeum, Budapest. In: Merényi, 7. o.

Azt mondhatnánk, hogy egyszerre érintette meg a finn ébredési és népfőiskolai mozgalom. Az utóbbival kapcsolatban írta akkori finn barátjának: „Sokakat nagyon érdekel nálunk, és látni szeretnék a népfőiskolai munkát, gondolod, nálunk is lesz? (...) Isten kezében van.” Ezekkel a tapasztalatokkal, érzésekkel, álmokkal tért haza 1932 őszén. 1926–1931 között minden tanév szüniejében külföldön járt: Lengyelországban, Németországban, Svájcban, Svédországban, Észtországban, Finnországban, Ausztriában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában. Ezek az utak természetesen bővítették látókörét.

A gyülekezeti lelkész

Hazatérése után, 1932. május 28-án szentelte őt lelkésszé Raffay Sándor püspök. Ebben is „különc” volt – Koren Emil szerint –, hiszen az ösztöndíjasok általában kimenetelük előtt kérték lelkésszé szentelésüket. Lelkészi szolgálatát igen rövid ideig a budavári gyülekezetben végezte, ahol nagyapja felügyelő volt régebben. Talán csak néhány kazuális szolgálat őrzi itt emlékét. Később a fasori gyülekezetben dolgozott Kemény Lajos mellett segédlelkészként. „Lelkes vezetője volt a Luther-körnek.”¹⁶ Itt ismerkedett meg Stiasny Évával, a gyülekezet ifjúsági tagjával, aki 1932–1933-ban konfirmált, majd Kemény Lajos lelkész mellett hitoktató lett. Később Sztéhlo munkatársa lett a gyermekmentésben, aki sokszor emlegette: „Évike! Csak úgy, mint a Luther-körben!”¹⁷

Az ifjú lelkész ezután hamarosan Hatvanba került, ahová Raffay Sándor püspök küldte ki. Ez az „újhatvani” gyülekezet akkor még nem volt önálló. Az aszódi lelkész járt ki a szolgálatok végzésére. Sztéhlo Gábor segédlelkészként került ide. Az istentiszteleteket vagy a református templomban vagy az újhatvani elemi iskola tornatermében tartották. A gyülekezetnek telke már volt, de temploma még nem. Nem sokkal később azonban az új segédlelkész felvetésére és vezetésével elkezdték Sándy Gyula tervei alapján a templom építését. Sztéhlo sokszor állt be kőműves-segédmun-

¹⁶ Zászkaliczkyné.

¹⁷ Merényi, 8–9. o.

kásként, és híveit is erre biztatta. Közben természetesen „szupplikációs” utakra is indult, hogy pénzt gyűjtsön a templomépítési alapba. Sőt a finn testvérek támogatását is kérte, és meg is kapta. Az elkészült templomot 1935-ben avatta fel Raffay Sándor püspök. Márciusban tették le az alapkövet, s szeptemberben már felszentelték a templomot. „Már ezekben az években is megmutatkozott személyiségének két kiemelkedő erénye: az emberekkel való őszinte kapcsolattartás és a közös célhoz szellemi és anyagi erőket mozgásba hozó szervezőképessége.”¹⁸ A hatvani gyülekezethez tartozott ekkor Gyöngyös és Eger is, a filiák szolgálata is rá várt. „Sztehlot szerettük, templomépítő papunk volt, kár, hogy olyan hamar elment” – emlékeztek rá a hatvaniak később.

Sztehlo Gábor a nagytarcsai, eredetileg német–szlovák gyökerű gyülekezetnek lett első önálló lelkésze. Hét esztendeig élt és szolgált ebben a gyülekezetben (1935–1942). A harmincas évek elején a nagytarcsaiak vasárnap délelőtt Cinkotára jártak istentiszteletre, délután pedig a lévita-kántortanító, Blaskovics Oszkár tartott „vecsernyét.” A gyülekezet harmadik temploma 1931-ben épült fel, ugyancsak Sándy Gyula tervei alapján. Stehlo Gábort Raffay püspök helyezte az önállósodásra készülő gyülekezetbe. 1939-ben sikerült a gyülekezet terve, s ebben az évben lett Stehlo Gábor a gyülekezet első beiktatott lelkésze. „Egyelőre, amíg a parókia épült, a falu Kistarcsa felé eső szélében lakott. Minden reggel onnan indult Luther-kabátosan a templom felé, a hívek felcsatlakoztak hozzá. A templomhoz érve már a fél gyülekezet mellette ment. Ez a templomba vonulás a gyülekezet összetartozásának szinte szimbólumává, látható jellé vált.”¹⁹ Ehhez a családi légkörhöz, összetartozáshoz tartozik másik oldalról az, amit a dolgozat írja, mint a későbbi nagytarcsai külmisziói intézet hallgatója a gyülekezet tagjaitól hallott. Nagytarcsa lakói, amint említettük, többnyire szlovák származásúak. Otthon ezen a nyelven beszéltek, ma már kevésbé. Stehlo Gábor ezért elhatározta, hogy megtanul szlovákul, hogy ezzel is közelebb kerüljön a rábízott néphez, s

18 Merényi, 9. o.

19 Koren, 21. o.

közelebb vigye hozzájuk az evangéliumot is. De amikor először felment a szószékre, és szlovákul hirdette az igét, a gyülekezet utána azt kérte, inkább csak magyarul prédikáljon, mert „azt értik.” Hatvanban templomot épített, itt pedig a lelkészlakás épült fel szolgálata idején.

Itt alapított családot is, 1935-ben vette feleségül Lehel (Lülik) Ilonát. A papnénak két lelkész testvére is volt, Lehel László és Lehel Ferenc. Mindhárom gyermek egy dunántúli vendéglős családjában született. „Míg Gábor élete egész szolgálatával kifelé lépett a magas szintű, középosztálybeli életből, felesége, Csöpi, a vidéki kispolgári élet világából befelé lépett a magas kultúrájú társadalmi életbe. Útközben találkoztak.”²⁰ Itt született két gyermekük, Gábor (1937) és Ildikó (1941).

Sztechlo Gábor 1936. március 22-i lelkésszé iktatásával Nagytarcsa önálló egyházközséggé lett. „Működése alatt nemcsak a gyülekezet anyagi, hanem lelki életében is maradandó nyomot hagyott. Az 1930-as években az evangélikus egyház egésze az evangélizáció, az ébredés sodrában élt. Sztechlo a lelki ébredési mozgalom híveként dolgozott gyülekezetében, vendéglelkészekkel evangélizációkat szervezett a gyülekezetben. Az évszázados hagyományokat is megtartotta, de igyekezett ezeket mélyebb tartalommal megtölteni. A falu evangélikus közössége ma is első ébredésének tartja ezt az időszakot.”²¹

A nagytarcsai szolgálathoz tartozott a *népfőiskolai munka* is, erről külön kell szólni. Többek között Kodolányi János is írt a népfőiskola ügyében (A csend országa). A mozgalom gyökerei itthon a 20. század '10-es és '20-as éveire nyúlnak vissza. Kodolányi és Sztechlo Gábor együtt vett részt egy finnországi nagy találkozáson, ahol a magyar népfőiskolák javára gyűjtöttek.²² Felépült két ház finn segítséggel, aztán egy harmadik is, a Stühmer család támogatásával és adományából. A munka tartalmi elemzésére később kerül sor. Itt most csak annyit kell megjegyezni, hogy a népfőiskolát külső nyomásra be kellett zárni. 1945-ben felszerelését és bútorza-

20 Koren, 22. o.

21 Zászkaliczkyné.

22 Merényi, 10. o.

tát Fótra vitték, abban a reményben, hogy ott folytatódhat a munka, de ebből sem lett semmi. (1948-tól ezek a házak lettek egyházunk missziói intézetének helyei.)

A kórházlelkész

Valójában kideríthetetlen, hogy Sztéhlo Gábor ezután hogyan és miért került Budapestre. „Megfejtani a titkot nem tudom, de gyanítom, hogy felletteseiben rejlik a titok nyitja. Gábort püspöke, dr. Raffay Sándor igen nagyra értékelte, becsülte és szerette. Ő várhatott többet tőle azok után, hogy előtte már kétségtelen ténynek tűnt a népfoiskolai munka bezárása. Láttá, hogy Sztéhlo Gábor többre hivatott, mint hogy falusi lelkész legyen. (...) A Bányai Egyházkerület ifjúsági munkájának szervező lelkészévé gondolta őt kinevezni. Ám a rohanó idők voltak azok, amelyek az ilyen munka előtt eltorlaszolták az utat. Mire Gábor családotól, feleségével és két gyermekével Pestre költözött (a Baross utca végén, a Kálvária téren laktak a harmadik emeleten), átmenetileg a főváros kórházainak lelkészévé nevezte ki. Gábor egyéniségéhez és adottságaihoz ez is illett, ám Ura többre bízta.”²³

Kórházlelkészi munkájáról így ír: „Hetenként kétszer jártam a Rókus kórház öngyilkos osztályán, két nagy 50 ágyas teremben és több kisebb szobában feküdtek az életnek megmentett betegek. Sok volt köztük a sárga csillag viselésére kényszerített. Az ajtóban megálltam, és csöndesen kérdeztem: van-e itt evangélikus? Rendszerint egy-két lassan, bizonytalanul felemelt kéz adott jelt nekem.”²⁴ Az egyik asszony bevallotta neki, azért akart öngyilkos lenni, mert zsidó származású. Nehéz szolgálat volt, a többi budapesti kórháznak is gyakori „vendége” volt. „Közben a saját lelkiismeretem sem hagyott nyugodni: hogyan mutatod meg a magad életével, hogy igenis van Isten, él és uralkodik?” – írja naplójában. Többször látogatott egy rákos asszonyt. Gyógyszert addigra már alig lehetett kap-

²³ Koren, 31. o.

²⁴ Sztéhlo Gábor: *Isten kezében*. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1986. 26. o. (A továbbiakban: Sztéhlo.)

ni. Ő azt hallotta, hogy a nyers máj segíthet. Felhajtotta valahonnan, és elvitte az asszonynak. „Lelkész úr, sok szép vigasztalót mondott, megval-lom, egy szavát sem hittem. Most elhiszem.” Ez a félév a szüntelen bel-ső harc, ahogy ő írja, a „nevelődés” időszaka volt. Talán már megére-zte későbbi nagy szolgálatát? Közben azonban állandóan volt feladata a püspöki hivatalban is, ahol a püspöki titkárnak segített.

1943-ban jött létre a bányakerületi Luther Szövetség Szociális Bizottsága, amely célul tűzte ki árvaházak létrehozását. Az ösztönző körlevelet Sztelho Gábor fogalmazta: „Nagytisztelű Urat arra kérem, hogy gyülekezetéből a nevelésre és ellátásra szoruló hadi árva, árva és elesett (szülő nél-kül, rossz környezetben élő) gyermekek számát és nevét az alábbi cím-re szíveskedjék közölni. Feltüntetni kérem, milyen nevelésben kívánják a gyermeket részesíteni. (...) Az öt árvaház jellege szerint úgy oszlik meg, hogy ezeknek a követelményeknek meg tud felelni.” A levélben megfo-galmazott cél előre mutat Sztelho gyermekvárosi nevelési programjára.²⁵ Később, amikor Raffay püspök elküldte őt a Jó Pásztor Egyesülethez, megjegyzi naplójában, hogy ő már régebben hasonlót akart létrehozni, de akkor ez nem sikerült.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy Sztelho Gábor nép főiskolai mun-kája Budapestre kerülésével nem fejeződött be. A '40-es évekre a moz-galom országos méretűvé vált. Az akkori kormány rendeleti úton próbál-ta annak működését szabályozni. Móricz Zsigmondot kérték fel az írók véleményének összefoglalására. Egy rendelettervezetet elküldtek töb-bek között az evangélikus egyháznak is. A tervezet véleményezésében Sztelho Gábor vett részt, mint aki részünkről illetékes volt ebben. Tagja lett az állami és a bányakerületi nép főiskolai igazgatótanácsnak is. Má-sik pesti munkája az ifjúsági munka megszervezése volt. Javaslatát itt alapvetően az volt, hogy az ifjúsági munkát az egyesületi alapról helye-zék egyházi, gyülekezeti alpra.

Ugyanakkor maga vallja, hogy politikailag „intakt” volt, bár bizonyos magas vezető körökben sokszor megfordult. Ami nála ebben az irányban a for-

25 Merényi, 14–15. o.

dulatot jelentette, az a német megszállás volt. Ekkor kezdett ráébredni, hogy az egyháznak a zsidókérdésben teendője, feladata van. Az evangélikus lelkészek közül ebben Kemény Lajos, dr. Keken András, Sréter Ferenc, Rimár Jenő és ő igyekezett lépéseket tenni, legalábbis róluk tudunk, de lehettek mások is.²⁶ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy sokan voltak ellenzői annak, hogy zsidóknak keresztlevelet adjanak egyszerűen „mentési” szándékkal. Ennek az iránynak sem zsidóellenes háttere és gondolkodása volt, hanem egyszerűen teológiai, hitelvi. Ebből egyházunkban vita indult. Külön kutatás tárgya lehetne annak vizsgálata, hogy egyházunk mit tett a zsidókérdés ügyében. Tény azonban, hogy a püspöki kar memorandumot intézett a kormányhoz, amelynek azonban nem lett fogantatja. Az más kérdés, hogy nem sikerült a katolikus egyházzal egy közös fellépés, ami nagyobb horderejű lehetett volna. De amint említést nyert, sok egyéni kezdeményezés is volt a zsidók mentése ügyében. Csak egyetlen példa: Keken András zsidókat rejtegetett a Deák téri szószerék alatti kis kamrában.

A gyermekmentő

Egy alkalommal behívta szobájába a püspök. Hosszabb beszélgetés után ezt mondta: „Van itt még egy dolog. Egy társaság, közös protestáns egyesület. Jó Pásztor – ez a neve, nem hallottál róla? Evangélikus részről nekem kellene felügyelnem, de a sok dolgom mellett nem megy. Ott lenne tennivalód. Muraközy Gyula az elnöke, ő fordult hozzám, hogy valamit tenni kellene a keresztyén vallású, zsidó származású gyermekekért. Sokan vannak, se otthonuk, se gondozójuk. Össze kellene őket gyűjteni, és valamilyen menedéket teremteni számukra. Kinevezlek a Jó Pásztorhoz, egyházunk képviselőjét lásd ott el, és mentsd a gyermekeket. Tanácsot nem tudok adni, eredj oda, nézz körül. Jelentsd nekem, hogy mit tapasztaltál, ha kell valami, szólj, ha tudok, segítek.”²⁷

Így kezdődött élete nagy szolgálata, a gyermekmentés. Amint arról szó volt,

26 Zászkaliczkyné.

27 Szehlo, 16. o.

már évekkel ezelőtt akart egy hadiárvaotthont alapítani, de akkor a püspök leintette. Most pedig, íme, itt van – mondja – „a szívem szerint való munka”. Ez 1944 márciusában történt. A Jó Pásztor Missziói Albizottság 1942. október 24-én alakult „a zsidóságból a magyar református egyházba áttért egyháztagok lelki, szociális és karitatív gondozását egyetemlegesen” vállalva. 1944-től ennek Kemény Lajos alelnöke lett. 1945-ben az evangélikus részvétel okán a név is változott: *A Magyar Evangéliumi Egyházak Jó Pásztor Missziói Alapítványa*. Később Sztéhlo nemcsak a Jó Pásztor Egyesület, hanem a Nemzetközi Vöröskereszt anyagi támogatásában is részesült, és oltalma alá került, de más külföldi kapcsolatai is születtek. Így jöttek létre az otthonok (végül 32), amelyek „első megközelítésben (rejtett) ideiglenes bentlakásos intézmények voltak. Ellátó, foglalkoztató szerepüket azonban megterhelte az üldöztetés réme. A gyerekek többsége szüleitől elszakítva, bujkálva, álnéven, tele félelemmel került az otthonokba. (...) A Bogár utcai otthonban, és később másutt is Stiasny Éva két fontos munkát nem engedett át másnak: az ebédeltetést és a lefektetést. Ezt a szokást később a Lorántffy utcában és még a Pasaréti úton is megőrizte, mert feltétlenül tudni akarta, kinek milyen az étvágya, és este szorongva vagy nyugodtan bújnak-e ágyba a gyerekek. (Minden hasonló gyermek-intézményben megszívlelendő otthonszervezési, vezetési elv lehetne az ilyen szűrők beállítása.)”²⁸ „Ez a néhány heti békés élet lett érzésem szerint a Pax békessége, a Gaudiopolis derűje.”²⁹ A békességről és derűről azért meg kell jegyezni, hogyan kellett menekülniük a front miatt, milyen „razziáknak” voltak kitéve, egyszóval ez „veszélyben való békesség” volt. Sztéhlo Gábor is tudatában volt annak, amiről Stiasny Éva írt. A Légrády villában torna, játék, tanulás, felolvasás, közös ének és ima is szerepelt a napi programban. „A klausztofóbia ellen, ami a bujkálás miatt és az ostrom alatt pincébe kényszerült emberekben szükségszerűen kialakul, egyetlen gyógyszer a tudatosan, rendszeresen szervezett élet.”³⁰ A

28 Merényi, 16. o.

29 Evangélikus Országos Múzeum (a továbbiakban: EOM). Stiasny Éva feljegyzései 1944–1945-ről. In: Merényi.

30 Merényi, 17. o.

Stitovszky-villában „könyvtározás” is szerepelhetett a programban. Ilyen otthonok voltak még az Ady Endre utcában, a Bérc utcában, a Kelenhegyi úton, a Tamás utcában, az Uri utcában, a Somlói úton, a Térffy utcában, a Kakukk utcában, a Gellérthegy úton, a Lovas úton, a Kaszinó utcában, a Városmajor úton, a Csalán úton, a Nagybányai úton, a Bogár utcában, az Orló úton, a Guyon úton, a Rozskovics úton, a Magdolna utcában, a Pauler utcában, a Hidegkúti úton, a Lepke utcában, a Csaba utcában, a Ribáry úton. Ezek a villák a Jó Pásztor Egyesület oltalma alatt álltak. Svéd védelem alatt éltek a Hermina úton és a Vilma királynő úton (a mai Fasor, a gimnázium épületével szemben).³¹ Ez a felsorolás sem teljes, mert a háború végére már 32 villában, lakásban, otthonban éltek a gyermekek.

A segítséget nyújtók még egy körét kell ebből az időből említeni: a Fébé diakonissza anyaházat. Zulauf Henrik vezető lelkész és dr. Farkas Mária főnőkasszony – akik maguk is a Vöröskereszt védelme alatt álltak – több diakonisszát küldött a nevelőmunkához. A diakonisszák komoly, felelős szolgálatot vállaltak a háború alatt és után is, mindaddig, amíg a későbbi Pax önálló nem lett, és elszakadt a Fébétől és az evangélikus egyháztól is. „Taschner Erzsébet (mellette több testvérrel is meg kellene emlékezni!) szerint a fasori otthonban figyelőszolgálatot szerveztek a razziák elleni védekezésben, a hátsó kijáraton, ablakon át szöktek ki, majd visszatértek a veszély múltán. Egy razzia 30-40 embert talált egyszer, őket elvitték, sorsuk ismeretlen.”³²

Sztehlo Gábor 1944 októberétől 1950 januárjáig „tartós szabadságot” kapott az egyháztól, hogy minden erejét ennek a nagy szolgálatának szentelhesse. 1944 karácsonyáig már 32 otthont szervezett meg, először a Jó Pásztor, majd a svájci Vöröskereszt anyagi és erkölcsi támogatásával. Élete legizgalmasabb, legfeszültebb, mégis bizonyára legszebb szakasza volt ez. Ennek elismerése volt a Yad Vashem, az Igazak érme kitüntetése és oklevele a nagy mondattal: „Aki egy életet megment, egy világmindenséget ment meg.” „Az én számomra olyan volt ez az év, mint valami álom,

31 Zászkaliczkyné.

32 Merényi, 18. o.

amit sírva és nevetve, éhezve és jóllakottan, küszködve és boldogan, bizakodva és reményvesztetten, fázva és melegedve, már mindegy, hogy miképpen, de mégis álmodva éltem át. Szinte öntudatlanul cselekedve azt, amit kellett, a mindennapok feladatait, melyek a tegnaptól folytak át a mába és a mából a holnapba, anélkül, hogy a holnapután pontos körvonalait láttam volna. Álom volt, és mégis eleven, húsba vágó valóság. Rossz álomnak is nevezhetném: rossz álom, hogy annyi emberi nyomorúság és aljasság létezhet a földön, de csodálatos álom, hogy Isten nyilvánvaló szeretete akkor sem hagyott el bennünket” – írta naplójában.³³

1945 tavaszán munkájának új szakasza indult. Izgalom eddig is volt elég. Az, hogy a szovjet csapatok bevonultak, akkor újat, fordulatot, a bujtatott gyermekeknek új életet hozott. De éppen ekkor történt, ami talán a legjellemzőbb jó pásztori szolgálatára: egy szovjet katona az egyik gyermekre ráfogta géppuskáját. Sztchelo Gábor rákiáltott oroszul: *Ne, katona!* A katona puskája azonban mozdulatlanul a gyermekre szegeződött. Ekkor ő a gyermek elé ugrott kitárt kezekkel, és azt kiáltotta: *Csak rajtam keresztül!* A szovjet katona csodálkozva engedte le fegyverét, a gyermek megmenekült. De történhetett volna másképpen is. Erről a fiúról Koren Emil így ír: „Volt közöttünk egy jól megtermett szőke fiú. A ruszok szökött német katonának nézték. (...) A fiút Egonnak hívták. Ma sem tudom, hogy magyar volt-e vagy német, zsidó-e vagy más...”³⁴

A Gaudiopolis alapítója

„Új álom” kezdett megvalósulni. Már a pincékben megszületett a gondolat: valami olyanra lesz szükség, amit a *Fiúk városa* című amerikai filmben láthattak. Már akkor látták, lesznek, akik a háború után sem tudnak hova menni, és új menekültek is jöhetnek a régiekhez. Többek között e sorok írója is, akinek, mikor hadapródként hazajött az amerikai fogságból, a szó szoros értelmében nem volt hová mennie. Sztchelo Gábor az új menekülteket éppen olyan szívvel fogadta, mint azelőtt a régieket. S a megmen-

³³ Koren, 37. o.

³⁴ Koren, 41. o.

tett gyermekek és fiatalok is nyitottak voltak. Valaki úgy írta, hogy „zsidó” és „nyilas” gyermekek együtt éltek, első időkben feszültségben, aztán békességben, leszámítva a fiatalok természetes vitáit. 1945 tavaszán a legkülönbözőbb korú és származású, különböző oldalról érkező gyermekek számára Gábor bácsi megszervezte a Pax Gyermekotthont a Weiss Manfréd és a Mauthner család által felajánlott épületekben a Budakeszi úton. S megszületett a pincékben megálmodott „ifjúsági állam”. Abban a szomorú időben „örömváros” volt ez a javából mindnyájunk számára. Felejthetetlen évek, hónapok voltak. Máig tartó barátságok születtek. A „Sztehlo-gyermekek” azóta is az egész világban szétszórva, sajnos fogóban, de mégis egy „családként” élnek. Stehlo Gábor megérdemelte, hogy az Árnas közt Stehlo Gábor utcára kereszteljék át (2008-ban), mint ahogy azt is megérdemelné, hogy az utód, a Vasvári Pál Gyermekotthon is az ő nevét hirdesse.

Az álom azonban sajnos nem volt hosszú. 1950. január 7-én a Pax otthont is államosították. Az állam felajánlotta az új intézet igazgatói posztját a lelkeseknek, de Stehlo Gábor nem fogadta el. „Tudta, hogy módszerét, felismeréseit nem folytatnák. Ezekhez pedig szívósan ragaszkodott. Makacs voltam? – tette fel magában a kérdést mind a Jó Pásztorban történt szakításkor, mind a diakonisszák meghívásakor. Nem volt makacs. Csak következetes, a küldetéséhez hű és engedelmes. Szomorúan adta át élete ezen termését. Lehajtott fővel hagyott ott mindent. Észre sem vette, hogy hős volt” – írja Koren Emil.³⁵ Sem az állami, sem az egyházi (Fébé) oldalról nem fogadta el a hívást.

„Segédlelkész” lett újra, 41 éves korában. A budavári, a kelenföldi, majd a kőbányai gyülekezetben szolgált ilyen minőségben. Kőbányával kapcsolatban írja naplójában: „Érdekesek a gondviselés útjai. 1951-ben engem helyezett az akkori püspök – büntetésből – Kőbányára káplánnak. Akkor meg én lettem Koren segédlelkésze. Azt hiszem, mindketten meg voltunk elégedve egymás segédlelkészi szolgálatával (ezzel a mondattal utal Stehlo Koren Emil és felesége korábbi segítségére a háborúban és

³⁵ Koren, 53. o.

a gyermekmentésben). Én mindig hálás voltam Istennek ezért az áthelyezésért, mert az az idő Kőbánya komoly gyülekezeti életében csöndes elmélyülést adott, és sok mindenre megtanított” – olvassuk sokat, de nem eleget emlegetett naplójában.³⁶

Aztán mégis a diakóniához sodródott. „Vészjelzést kapott arról, hogy a megindult államosítások során küszöbön áll a bonyhádi árvaház megszüntetése és államosítása. Azonnal leutazott Bonyhádra, szerződést kötött a helyi hatósággal tíz súlyosan fogyatékos gyermek gondozására, őket telepítette az árvaház épületébe. Ezzel megmentette az egyháznak az épületet. A gyermekek gondozását is megszervezte.”³⁷ Az események folytatódtak. Budapesten a Fébé diakonissza egyesületet és anyaházat is felszámolták. Egy részében az akkor Budapestre költöző Evangélikus Teológiai Akadémia hallgatói laktak. A Vörös Hadsereg út 193. alatti régi anyaházi épületbe is nyomorék gyermekeket költöztetett Sztéhlo Gábor. Az intézet és a munka hamarosan tovább bővült. Ugyanakkor a piliscsaba-klotildligeti házba öregeket telepített. Amikor a teológusok más otthont kaptak, odahelyezte a szeretetotthon központját, irodáját (ma Báthori László utca). Így lett a „*diakónia papja*”. „Ezek a szerencsétlenek mérhetetlenül szeretetigényesek. Ha Gábor megjelent közöttük, fűrtökben lógtak rajta. Furcsa mosolyuk, artikulálatlan beszédük betöltötte a levegőt, s Gábornak mindegyikük számára volt egy simogatása, jó szava.”³⁸ Lassan ebben a munkában egyházi szakembereket is képzett, sőt újabb finnországi útjával anyagi bázist is teremtett a munkához. Aztán egy újabb helyen otthont teremtett Budán az öregek számára is. Lassan lelkesztársai is jelentkeztek segítségére. Így lett az országos egyház diakóniai előadója, és lassan, sok munkával és utazással országos szervezetté építette az evangélikus szeretetintézményeket.

36 Koren, 58. o.

37 Koren, 59. o.

38 Koren, 61. o.

A svájci élet és szolgálat

Felesége és gyermekei 1956-ban kimentek Svájcba, egy leányinternátusban helyezkedtek el, s várták az újabb találkozás lehetőségét. Öt évig éltek így, amikor a férj és édesapa 1961-ben elhatározta, hogy meglátogatja családját. Első útlevélkérelmét elutasították. Aztán kitelepedési útlevelet ajánlottak neki, de azt nem fogadta el, haza akart jönni. Végül megkapta a látogató útlevelet. Néhány hétre akart csak kint maradni. Gyermekei lassan felnőttek, fia Svájcban, leánya Amerikában él. Feleségével azt tervezgették, hogy hazajönnek, és egy faházban fognak itthon élni.

Közben azonban Svájcban elérte a sok izgalom „gyümölcse”, hátsófalí szívinfarktust kapott. Lassan lábadozott, közben útlevele lejárt, s ő – orvosi tanácsra – kint maradt. Gyógyulása után Svájcban lett lelkész. S nemcsak a gyülekezetet gondozta, hanem a hozzá forduló magyarok ügyét is felvette. Sokan megfordultak nála, megszervezte nyaralásukat, és sok egyéb módon is támogatta magyar testvéreit. Ez a téma külön tanulmányt érdemelne. Többek között például Kákay István is volt nála Svájcban, mivel nagyapja, Kuthy Dezső püspök ismerte Sztéhloékat. Külföldön, főként Svájcban egyre ismertebb lett, de itthon még hallgattak róla. 1972-ben kapta meg az említett kitüntetést Izraelből, mintegy 2000 zsidó gyermek megmentéséért. Az „Igazak ligetében” emlékfát ültettek szolgálatára és élete emlékére. Aztán kórház-, majd missziói lelkész lett a svájci egyházban. Interlakenben 1974. május 28-án (felszentelése 42 évvel azelőtt ezen a napon történt) délelőtti levegőzni indult. Leült egy padra. A postás odavitte neki aznapi bő – Magyarországról is érkező – postáját. Délután, amikor a postás körútjáról visszaérkezett, azt látta, hogy Sztéhlo Gábor még mindig a padon ül. Odalépett hozzá, de akkor Gábor bácsi már halott volt. Halálhírért itthon rövid nekrológban 1974. június 16-án közölte az *Evangélikus Élet*.³⁹

Életéhez hozzátartozik még egy fontos momentum: 1973-ban egy külföldi újság hírül adta, hogy Sztéhlo Gábort felterjesztették a Nobel-békedíjra. Végül nem ő kapta meg a díjat. Felesége életében a férj halála nagy

fordulatot jelentett, attól kezdve csak az egyházi szolgálatnak élt. Amikor később rákban meghalt, mindkettejük urnája hazakerült a Farkasréti temetőbe 1984-ben.

Szolgálatát itthon sokkal később „fedezték fel”. Ehhez hozzájárult az, amit dr. Böröcz Enikő levéltári munkatárs ír jegyzeteiben: „A svájci kormány észrevételezte a magyar állam felé (ők voltak tehát a kezdeményezők), hogy Sztehlóval, a Yad Vashem 1972-es kitüntetése miatt foglalkozni kellene. Ezután az állam is revidálta Sztehló-képét, és állami vonalról figyelmeztették a Káldy-vezetést, hogy Sztehlóval mégiscsak kellene valamit csinálni.”⁴⁰ Azóta – mint jeleztük élete leírásában – könyvek, írások sora, filmek is készültek róla. Naplójából Bozóky Éva, aki nagy tisztelője volt, 1981-ben részleteket adott ki a *Diakónia* egyházi periodikában. Biztatásra naplójából könyvet is készített *Isten kezében* címmel. 1985-ben az Evangélikus Országos Múzeum kiállítást rendezett az emlékére. A Bécsi kapu téri templom falán pedig emléktábla hirdeti emlékét és szolgálatát, amely a Sztehló-gyermekek indítására és támogatásával készült el. De a nagytarcsai lelkészlakás falára is emléktábla került, sőt itt már régebben Sztehló Gábor utcának nevezték át a templom utcáját. A tokaji evangélikus pihenőotthon is a nevét viselte a '80-as években. Gic községben az iskola is az ő nevét vette fel. A fasori iskola falán egy napóra őrzi emlékét. A volt Pax otthon (Vasvári Pál Gyermekotthon) falán is találunk róla emléktáblát. A salgótarjáni Népjóléti Képzési Központ is nevét viseli. 1994-ben emléktábla került a hatvani templom falára is.

SZOLGÁLAT

Miután röviden végigjártuk életútját, vegyük sorra életének, szolgálatának átlomásait most már tartalmi szempontból elemezve.

A lelkész

Sztechlo Gábor bárhol járt, bármit tett, lelkész volt. Igaz: nem volt „papos” lelkész. Gondoljunk a rá nagyon jellemző, autót vezető, mosolygós, micisapkás képére. De ha úgy látta jónak, akkor a falut Luther-kabátban járta végig, hogy gyülekezetét a templomba hívogassa, vezesse reggelenként. De nála nem a külső volt a lényeg, származása ellenére sem. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem adott a megjelenésére. De a papság nála belülről sugárzott. Nemcsak munkája és elhivatása, de lénye szerint volt lelkész. Hozzátehetjük: építő lelkész volt. Nemcsak templomot és lelkészlakást épített mindjárt első gyülekezeteiben, prédikálva vagy a matteros láda mellett. Életével és minden szavával „életeket akart építeni”. S nem hivalkodva, nagy szavakkal. Lelkészi szolgálatát élete hitelesítette.

Lelkészi hivatásában is mindig az egész embert nézte. Hivatásának vallotta magyar népe tanítását, felemelkedését, ahogyan önéletrajzában is írta a teológiára jelentkezéskor. De – gondoljunk kórházlelkészi szolgálatára – egy-egy lélek megmentését is mennyire halálosan komolyan vette, s mi mindent megtett ezért. Az is idetartozik, hogy mindig mindenkihez megtalálta az utat. A falusi parasztok éppen olyan közel érezték magukhoz, mint a budapesti értelmiségiek. A felnőttek, bármilyen intellektuális szinten is álltak, ugyanúgy papjuknak érezték, mint a gyermekek és a fiatalok. Ezen túl „embermentő” volt a szó szoros értelmében. S a mentésben nemcsak a „lelket” látta, hanem mindig a teljes embert, méghozzá vallási és egyéb korlátok nélkül. Emlékezhetünk arra is, hogy a nagy életmentő szolgálat után milyen csendesesen beállt újra segédlelkészi szolgálatba több gyülekezetben is. S ha ez büntetésből történt, azt is szelíden hordozta. Még mosolyogni is tudott rajta, és megtalálta, amiért ebben is hálás lehet.

Személyes emlékeimben is így él. Vasárnaponként a Paxban mindig tartott

istentiszteletet. Soha nem kényszerített senkit a részvételre, mégis mind ott voltunk, és ittuk a szavait. Lelkészi szavaiban, igehirdetéseiben egyszerre volt jelen a humor és a komolyság. S hozzánk, fiatalokhoz és a nálunk kisebb gyermekekhez is úgy tudott szólni, hogy lekötött mindenkit. Egyszóval: lelkész volt mindenütt és minden helyzetben, mindenki számára volt benne valami „vonzó”. „Van, aki elangyalítja, elszentesíti. Nem volt szent, nem volt angyal, mondhatnám, egy robusztus ember volt, felvidéki ősókkal, sose éreztem, hogy szent lenne, csak azt éreztem, hogy egy olyan ember, aki számára Isten és Krisztus valóság volt, benne élt, és ő úgy érezte, hogy emiatt olyan, amilyen, ő csak azt csinálja, ami kötelessége, de a kötelessége összefügg ezzel a hitével. Én, aki vallástalan ember vagyok, ezt nem hiszem el, de azt látom, hogy olyan komoly ember volt, aki soha rosszat nem tett volna, ha kellett segíteni, segített, minden akadályon keresztül.”⁴¹ Ez a néhány mondat – úgy érzem – többünk vallomása is lehetne, akik körülötte éltünk, és hallgattuk őt. Így láttuk őt gyermeki és ifjú szemmel: hiteles pap volt.

El kell mondanom személyes benyomásomat, hogy – bár komoly német exegetikai művek sorjázta a könyvespolcán a magyarok mellett, nem is szólva a finnekről – készülése közben nem bonyolódott írásmagyarázati problémák boncolgatásába. Kérdése mindig ez volt: mit mond nekem az ige, s kik a várható hallgatóim. Szóval a személyes üzenet közvetítése jelenlévő hallgatóinak – ez érdekelte. Gábor szószéke alatt a hallgató a személyes ügyeibe történő intim beleszólás helyett mindig személyesen megszólítottnak érezte magát. Vonzóvá, közelivé, mindennekfőlött hitelessé tette Sztehlo Gábor igehirdetéseit az, amit egy későbbi püspök így jellemzett: „előbb cselekedett, aztán beszélt”.

Idetartozik, hogy művelt igehirdető volt. Akkor is úgy láttuk, de most is el lehet mondani róla, hogy az irodalomban, filozófiában, társadalmi kérdésekben is „otthon” volt, nem csak a teológiában. Olvasmányainak, ismereteinek palettája igen széles és színes volt. Korának egyik legműveltebb papja volt.

41 Rácz András interjúja. In: Miklya Luzsányi Mónika: *Hogy véget érjen a sötétség*. Harmat – Koinónia, Budapest–Kolozsvár, 2003. 26. o.

Illusztrációként álljon itt az Interlakenben elmondott utolsó igehirdetéséből néhány sor (alapigéje Jn 14,1–11): „Tamás apostolról keveset tudunk. De kételkedése emlékezetünkben maradt. Így, mint a Kételkedő vonult be a történelembe. De ő nem egy kételkedő, és ez fontos. Számunkra ő igazi tanú és útmutató lehet húsvét felé. Tamás mint Jézus tanítványa józan, valódi ember. Éles eszű, töprengő, kérdező. A kételkedés kínozza őt. Ez izolálja, elkülöníti a többi tanítványtól, és közel hozza a kétségbeeséshez. De a tanítványok visszahozzák a közösségbe. És nem hagyják el. (...) Mi jól ismerjük az embernek ezt a fajtáját, mert mi is ilyen emberek vagyunk. Vagy van közöttünk valaki, aki nem a valóság embere? (...) De most az a kérdés, hogyan keressük mi a valóságot? Mindenki másutt keresi kérdéseire a választ. (...) Ám, Tamás mégis más utat választott. Az Úrnál keresett választ. S megkapta a feleletet: »Én vagyok az út, az igazság és az élet.« (...) Adja Isten, hogy mi is Tamás útját válasszuk. Jézusnál keressük a választ. Ezt az ő követésében meg is találjuk.”⁴² Ez az igehirdetés 1974-ben egy svájci újságban jelent meg, a kételkedőkhöz fordult, mint akiknek erősítésre van szükségük. S nem így tett-e Ura is, aki éppen Tamást kereste meg, s a tanítványokkal való találkozás után „hét nap múlva”? Ha úgy vesszük, nem „jó pásztori” igehirdetésre és gondolkodásra utal ez is? De sok más figyelemreméltó, Svájcban elmondott igehirdetése is megjelent, amelyeket érdemes tanulmányozni.

Az ébredés sodrában

Nagyobb szolgálatára tekintve nem szoktuk őt az „ébredés emberei” közé sorolni, pedig bizonyosan azok sorába tartozott. Már említettük, hogy teológus korában finn lakótársa volt, s aztán a finn ébredési mozgalmak egyikéhez csatlakozott ösztöndíjas korában. Talán érdekes, ahogy egy fiatalkori fényképe „körtti frizúrában” (középen kettéválasztott, rövid haj) mutatja. Laitinen barátja is ehhez a mozgalomhoz tartozott. Az ő befolyá-

⁴² *Velünk az Isten! Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész (1909–1974) Svájcban elmondott, rajzai-val illusztrált igehirdetése 1972–1974. Sztéhlo Gábor Gyermek- és Ifjúságsegítő Alapítvány, Budapest, 2005.*

sa révén lett Sztéhlo Gábor is ösztöndíjas Finnországban. Aztán itthon: „...Sztéhlo Gábor is részt vett a MEKDSZ Pro Christo ifjúsági diákmozgalomban és később a MAHEM-ben (Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Missziói Egyesület) is.”⁴³ 1937-ben Gyenesdiáson tartották a Baráti Mozgalom (BM) konferenciáját. Témája „A Szentlélek kezében” volt. Négy előadásban a falvak helyzetét érintő, égetően fontos kérdéseket tárgyaltak. Ilyenek voltak: a földkérdés, az egyke- és a nemzetiségi kérdés vagy a falu szellemi és erkölcsi élete. Ezeket azért említem, mert e témák tárgyalását az ébredési mozgalomtól el szokták vitatni, sőt sokan az említett témától is idegennek tarthatják. A konferencián Sztéhlo Gábor javaslata alapján fontossá vált a népfőiskola kérdése is. Ezután módosították a Misszióegyesület alapszabályát is. „A Misszióegyesület igyekszik a missziói munkát a gyülekezetek evangélizálása és gyülekezeti közösségek létrehozása által megalapozni és kiépíteni: ezért az evangélizációs és missziói munkát végző és ezekért felelősséget érző önkéntes munkások testvériségének ápolására baráti mozgalmat, a missziói munkáért imádkozó és ezért áldozatokat vállaló egyháztagok közösségének ápolására testvéri szolgálatot szervez.”⁴⁴

Ez a lépés volt a kül- és belmisszió „találkozása”, ami a hazai viszonyok között nagy lépésnek tűnt. (Sokan tiltakoztak is ellene.) Sztéhlo Gábor kezdetől részt vett ebben a munkában. Így született meg a népfőiskolai mozgalom is, amely külön rész lesz emlékezésünkben. Ebben az időben írta meg Sztéhlo Gábor cikkét a Luther Naptárban 1934-ben *Ruotsalainen Pál, a finn ébredési mozgalom atyja* címmel. Ebben olvassuk többek között: „Kezdetben az ébredés csak a földműves osztály között terjedt, később azonban tanult emberek körében is: papok, tanítók, tanárok, vezető hivatalnokok éppen olyan egyszerű emberekké váltak Isten előtt, mint az egyszerű földműves.” Családi alkalmakon, találkozásokon „az egymást követő, majd férfiak, majd asszonyok által kezdett énekek között valaki fölolvass egy prédikációt, vagy egy-egy fejezetet valamely épületes könyv-

43 AMK, 312. o.

44 AMK, 322., 381. o.

ből, s a jelenlevők közül néhányan elmondják azt, ami felől úgy érzik, hogy a Lélek indítja őket elmondásra. Olykor térden állva mondott imádság zárja be, és fesztelen barátságos együttlétben cserélik ki egymással lelki tapasztalataikat." Ebben az időben Sztéhlo Gábor a MAHEM vezetőségének is tagja volt.

Idetartozik, ami talán kevésbé ismert: Sztéhlo Gábor már ebben az időben is foglalkozott a *gyermekek és felnőttek, különösen a konfirmandusok tanításának kérdésével*. Urbán Ernővel közösen két kátét is kidolgoztak: *Istené vagyok* – ez a címe az egyiknek. Alcíme: *Az Egyház tanítása kérdésekben és feleletekben* (Széchenyi Könyvnyomda, Győr, 1937). Fülszövege: „Az Egyház szíve: az Úrvacsora. Egész életünk előkészület a vele való élésre. Ebben bizonyosodunk meg újra meg újra arról, hogy az Istenéi vagyunk. Ebben az állandó előkészületben akar minket, felnőtteket, ez a káté megsegíteni.” Íme, a felnőtt gyülekezeti tagok tanítása már akkor is égető kérdés volt! Ennek bizonyossága kettejük könyve. A másik könyv címe: *Krisztus a Királyunk!* (Széchenyi Könyvnyomda, Győr, 1937). Ennek a fülszövege így hangzik: „Ez a káté el akar vezetni Téged Luther Kis Kátéjához. Ez a kulcsa a Biblia csodálatos kincstárának. Kóstolót kapsz most a keresztyén hit és élet gazdagságából, amiből haláloed napjáig élhetsz. De csak akkor lesz mindez a Tied, ha a Biblia szavait zárod elsősorban a szívedbe és forgatod magadban. El ne feledd, hogy a keresztyénség megismeréséhez az egyháztörténet is hozzátartozik, és ne hagyd parlagon heverni virágoskertünket, az Énekeskönyvet sem. Útravalót kapsz most. Tartsd meg egész életedben, és adj belőle másoknak is. Mindig megújul ez az útravaló, valahányszor istentiszteletre mész. Ha hűségesen megtartod, Téged is megtart.”

Zárásul leszögezhetjük, hogy ha nem is tartozott az evangélizátor lelkészek közé, az ébredés és az evangélium mélyen megérintette, és szolgálata minden területén az evangéliumot hirdette és szolgálta gyülekezetekben és más intézményekben is.

A népfőiskola ügyének zászlóvivője

Ez az ügy – ahogy erről szó volt – valójában Finnországban érintette meg. Még fiatalon, a teológiai felvételihez írt önéletrajzában ezt írta: „Ha Isten megsegít, célomnak tartom a magyar népet, az egyszerű köznépet a jóra vezetni.” Nincs ebben már ott az ügy gyökere vagy magja? De emlékezhetünk finnországi levelére: „Eljön az idő, hogy nekünk is lesz népfőiskolánk.”

A felnőtt ifjak nevelése eredetileg Nikolai Frederik Severin Grundtwig (1783–1872) dán költő és evangélikus püspök nevéhez fűződik az újkorban. Az alapvető cél a felvilágosítás: választ adni a gazdasági, kulturális és társadalmi kihívásokra. Mindezt úgy, hogy a paraszt ifjúnak önálló véleménye alakuljon ki a több hónapos kollégiumi együttélés és tanítás során. Ehhez persze gyakorlati oktatás is járult több területen. Természetesen ennek az indulásnak is volt mélyebb gyökere, hogy csak két ismert nevet említsünk: Rousseau és Pestalozzi. A mozgalom először és igazán Skandináviában bontakozott ki. Ezekből az államokból terjedt tovább Nyugat- és Közép-Európában. Ezt a mozgalmat karolta fel később itthon katolikus vonalon a KALÁSZ, protestáns vonalon a KIE és a KLE. Református vonalon a Soli Deo Gloria mozgalom is magáévá tette, evangélikus vonalon pedig Sztéhlo Gábor indította el. Hazánkban – egyesek szerint – talán Sopronban volt az első megmozdulás, kísérlet.

Sztéhlo Gábor már nagytarcsai lelkész volt (1937), amikor egy finn és észt lelkészcsoporthoz látogatott hazánkba. A csoport tolmácsa többek között Sztéhlo Gábor volt. A nagy létszámú csoport (75 finn és 26 észt résztvevő) egyházunk megismerésében nagy utat tett meg földrajzilag és tartalmilag egyaránt. Ezen az úton formálódott meg a gondolat: hazánkban egy evangélikus népfőiskolát kell szervezni. Ekkor vették észre, hogy nálunk eddig csak a levente- vagy a cserkészmozgalom foglalkozott az ifjúsággal. Persze a finnek ehhez anyagi támogatást is adtak, a magyarok gyűjtése mellett. Így épült fel a régi tarcsai temető helyén a két „finn ház”, de a tájba illő magyar stílusban. Később egy harmadik épület is épült. A népfőiskolai gondolatnak természetesen nemcsak egyházi hordozói voltak, hanem az ún. népi írók közül is sokan foglalkoztak ezzel a témával (Kodolányi János nevét említettük, de sokan álltak be akkor ebbe a sor-

ba, pl. Móricz Zsigmond és mások is), többen közülük előadást is vállaltak. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy hasonló tanfolyamot már 1925-ben Sréter Ferenc is szervezett szandai birtokán, majd Győrcsanakon és Pilsen is (ahol e sorok írójának édesapja volt a szervező). 1934-ben Sárospatakon is szerveztek faluszemináriumot református testvéreink.

1937-ben született meg tehát a gondolat: Nagytarcsán egy „állandó” intézményt kellene indítani evangélikus alapon. Ennek az évnek az őszén Nagytarcsáról Sztéhlo Gábor lelkész Sebők Istvánt küldte ki Finnországba, hogy ismerje meg a mozgalmat, és legyen itthon segítő. Az épületek alapkövét 1938-ban tették le. „1938-ban nagy lelkesedéssel és viharos sebességgel szerveződött az öt hónapos, bentlakásos népfőiskola Nagytarcsán” – írja a szervező lelkész. Az intézetet Tessedik Sámuelről nevezték el. Innen indult tovább a mozgalom, s lett országossá. „Sztéhlo Gábor úttörő jellegű népfőiskolai szervező-vezető munkájának jelentőségét mit sem kisebbíti az a tény, hogy a népfőiskola gondolata már 1921 (Tahi) óta érlelődött a magyar teológus főiskolások, a népi írók, a falukutatók körében. Sztéhlo épp e szellemi talajon, a református egyházzal párhuzamosan, az evangélikusok között elsőként vállalta a népfőiskola szervezését.”⁴⁵ „Sztéhlo Gábor nagytarcsai lelkésznek elévülhetetlen érdeme a népfőiskola eszméjének magyar földre való átültetése, a nagytarcsai népfőiskola megteremtése” – írja Csepregi Béla, akinek szintén nagy szolgálata volt a népfőiskolai ügy kibontakozásában Orosházán.⁴⁶

Az 1939–1940. évi Népfőiskolai Értesítőben (évente adtak ki értesítőt) „Szenczy (Sztéhlo) Gábor írt egy cikket *Az egyház feladata a parasztkérdésben* címmel. „Evangélikus egyházunkban a parasztság igen fontos tényező volt mindig már tömegénél fogva is. Ma is nyugodtan mondhatjuk, hogy a parasztság az egyház egyik legerősebb oszlopa 534 000 evangélikus közül 300 000 lélek tartozik a parasztsághoz.”⁴⁷ „Mulasztása az

45 Merényi, 10. o.

46 Csepregi Béla: Népfőiskolai munkánk négy évtized távlatából. *Diakónia Evangélikus Szemle*, 1979/2.

47 A Tessedik Sámuel Evangélikus Népfőiskola 1939/40. évi értesítője, Nagytarcsa. Összeállította Szenczy Gábor. Budapest, 1940.

egyháznak, hogy érdekek és elismerések elnyerése céljából egyes emberi ambícióknak adja magát. Ma igen nagy az érdeklődés a »népi« iránt (...), hogy az egyház így feltűnjön és szerepet kapjon, sőt egyesek ez által bizonyos tekintélyt és hatalmat nyerjenek falut szerető és dédelgető körök előtt, szemet hunynak egyes dolgoknak. Az egyháznak mulasztása ez. Elfelejtette hirdetni a bűnt (...), a jótekönykodással elaltatta lelkiismeretét. (...) Az egyház mulasztása, hogy a bűnre nem mutatott rá világosan az igehirdetés és szentségek nyújtása által. (...) Ebből következik az egyház feladata: Isten igéjének tisztán és igazán való hirdetése. (...) De: az igehirdetés nevelői munka is. Az ige teszi a bűntől szabaddá az embert. S az ige nevelése nemcsak lelkiekre terjed ki, hanem megváltoztatja az élet külső körülményeit is. (...) A parasztnépnél fellép a higiénia és a kultúra következménye." Ezek a sorok világosan mutatják, miben különbözött a „népi” mozgalom az evangélium talaján álló népfőiskolai neveléstől. Az evangélikus népfőiskolákat a keresztyén hit és szeretet hatotta át. A lutheri tanítás célja aktualizálódott bennük, hogy a fiatalok hívő keresztyénekké és a haza hűségese polgáraivá váljanak. Ezt a gondolatot fejezte ki a Tessedik Sámuel Ifjúsági Missziói Intézet szervezeti szabályzatának 4. pontja: „Az intézet rendeltetése az evangélikus mezőgazda, iparos és tanulóifjúságnak a Biblián és hitvallásaikon alapuló keresztyén életre való eljuttatása és a mindennapi életben szükséges gyakorlati és elméleti tudással való felszerelése.”⁴⁸ Összeköthetjük ezt az előző résszel: Sztéhlo Gábor így volt az ébresztés és az ifjúsági nevelés embere egyszerre.

Elindultak a téli és a nyári tanfolyamok. Az előadók – lelkészek, tanárok, népi írók – önként, ingyen jártak ki Budapestről és más helyekről is. A mozgalom terebélyesedett. 1943-ban az Orosházi Újságban jelent meg egy írás *Magyarországi evangélikus népfőiskolák* címmel.⁴⁹ „A népfőiskola olyan hely, ahol az ifjú élet mozdonyát sok váltón keresztül a helyes sínparra igyekeznek rávezetni” – írja ugyancsak Sztéhlo Gábor. Különböző tantárgyai voltak a népfőiskolának: „Magyarságunk címszó alatt irodalmunk,

48 Merényi, 11. o.

49 Összeállította: Sztéhlo Gábor.

történelmünk, társadalmunk és néprajzunk világára nyílik a fiatal szeme. Mezőgazdaságunk címszó alatt megelevenedik előtte, amit eddig talán lebecsült, és ami ezután hivatásává válik. Hitünk fejezetében megláthatja, hogy a való élet nincs távol Teremtőjétől, mennyire szervesen összefügg minden azzal, aki Krisztus által Atyánk." Ugyanezeket bontja ki sokkal később H. Simon a népfőiskola újrafelfedezése idején.⁵⁰ 1992-ben így ír: „Lelkesedésük napjainkban is követésre méltó példát jelent, annál is inkább, mert az említett réteg ma is rászorulna hasonló jellegű gyakorlati és lelki támaszra.”

Sztehlo Gábor saját szerepére így emlékszik vissza: „Magyarországon sajnos a 24.-ik órában jöttem rá, amit 50 évvel ezelőtt kellett volna megtenni: nevelni és tanítani, felszabadítani és életszínvonalra emelni a parasztságot, de elsősorban az ifjúságot. (...) Ebben az úri Magyarországnak a 24.-ik órában megindított munkájában én csak egy kicsiny végrehajtó szerv voltam, aki politikailag, társadalmilag senkihez sem tartozott, kinek nem volt köze semmiféle egyesülethez vagy társasághoz, hanem csak egy célt látott maga előtt: hogy neveljen, szervezzen, agitáljon, előadásokat tartson, és megvalósítsa azt, amit nagy koponyák már elgondoltak, de képtelenek voltak gyakorlatilag kivitelezni, utaztam és jártam az országot.”⁵¹

1940-ben szervezték meg az első női tanfolyamot. 1994-ben még voltak élő résztvevői, akik erre hálásan és élénken emlékeztek. Aztán a mozgalom külső, politikai nyomásra megszűnt. Volt még egy kísérlet, megpróbálták átmenteni Fótra, de a kapu itt is bezárult. Új kezdeményezések a '90-es évektől indultak hazánkban és egyházunkban is, sajnos csak szórványosan. De ezek talán ismertek az olvasók előtt. És intézményeink felsorolásánál szó is lesz róluk.

Lehet, hogy némelyek számára Stehlo Gábor népfőiskolai munkája szervesen nem tartozik a diakóniai szolgálatához, talán elemzése túl részletes is. Ezzel szemben el kell mondani, hogy az akkor uralkodó militarista szellemben nevelt levante ifjúsággal szemben ő más alapra akarta he-

50 H. Simon Gertrúd: A nagytarcsai Tessedik Sámuel Evangélikus Népfőiskola. *Hitel*, 1992/6.

51 Zászkaliczkyné (részlet Sz. G. naplójából).

lyezni elsősorban a parasztfijúság nevelését. Másrészt az ifjúsági munka a diakónia egyik – végtelenül fontos – ága. Harmadrészt a teljes Sztehlo-képhez ez is hozzátartozik. Ezért foglalkoztunk ezzel is részletesebben ebben az emlékezésben.

A gyermekmentő

Már említettük, hogy erre a munkára Raffay Sándor püspök indította: „Valamit tenni kellene a keresztyén vallású, zsidó származású gyermekekért” – mondta a nagynevű „fejedelem-püspök”, a felsőház tagja, az „intranszigenz magyar”, akinek állásfoglalását a zsidókérdésben valójában a mai napig nem értékelték ki – írja Koren Emil 1994-ben.⁵² (A legutóbbi években értékes dolgozatok születtek róla egy pályázat keretében.) Sztehlo Gábor szinte azonnal azonosult az új megbízatással. „1944. március 19-én megláttam a német járőröket a forgalmas Budapest főútvonalaiban. Odáig ellenzéki lapot sem olvastam, sőt egyáltalán nemigen olvastam napisajtót, nem érdekelt” – írja naplójában. Ez a megbízás fordulópontot hozott életében és szolgálatában. Radikális, talán bizonyos körökben botránkoztató, de mélyen elgondolkoztató azonnali állásfoglalása: „Mindenki félt az ilyen ügyektől, és mi papok kiváltképp. Éreztem, hogy lebeszélnek. Veszedelemes dolog ez, és még inkább azzá válik, ha többeket avatok bele. Bele kellett vágni a dologba, megragadni az első elfogadható lehetőséget. Majd ha meglesz, hadd csodálkozzanak. Arra nem is gondoltam, hogy csalódás érhet. Hogy imádkozni kellene, elcsöndesedni? Figyelni, mit tanácsol Isten? Nem, nem lehet Istenből órakulumot csinálni! Isten nem tart fönt jóshelyet, hogy most odaforduljak kétségeimmel – utasítottam vissza a bennem bujkáló gyanakvást, óvatosságot. Nincs mit töprengeni, meg kell ragadni ezt a lehetőséget, ami adódik” – olvassuk naplójában. Talán többek számára furcsa ez a mondat. De nincsenek-e „vészhelyzetek”, amikor tenni kell, és nem töprengeni? „A teremtmény ne ostromolja feleslegesen kérdésekkel Teremtőjét, hanem cselekedje

azt, amit kíván tőle" – vallotta.⁵³ A jó Pásztor nem beszél-e kútba esetekről, akiket azonnal, „szombatnapon is” ki kell húzni gondolkodás nélkül? Sztéhlo Gáborban azonnal felszabadult a tenni akarás, s hogy ezen Isten áldása és tetszése volt, az bizony csak később derült ki. Valahol itt újra a jézusi diakónia gyökereire tapinthatunk, még ha furcsa módon is. Közvetlenül Raffay püspökkel való beszélgetése, „kiküldetése” után toppant be a szobájába Bonnyai Sándor lelkész. Éppolyan izgatott volt ő is, csak más miatt. Már mondta is: másnap délelőtt 10 órakor a Mérleg utca 4.-ben egy von Born nevű svájci úr várja őket.⁵⁴ Friedrich von Born a Nemzetközi Vöröskereszt svájci megbízottja volt. Tízezrek köszönhetik megmenekülésüket neki. Erről az életveszélyes munkájáról és személyéről érdemes lenne többet is tudni. Másnap a megjelölt helyen a svájci Born úr azonnal ezt kérdezte: „Mit tesz az egyház a zsidókérdés ügyében?” Hosszú beszélgetés után olyan dolgokról adott információt, amelyekről eddig a két lelkész nem is tudott. Minden bizonynyal elmondta nekik azt, amit a fasizmus tervezett és tett már addig is a zsidókkal. „Még nem tudtam, mennyire jelentős nap volt ez, mind a magam, mind mások számára. De még sok napnak kellett eltelnie ahhoz, hogy meglássam feladatomat.”⁵⁵ Másnap Sztéhlo Gábor már a Lázár utca 5.-ben volt, a Jó Pásztor Bizottság székhelyén. Itt találkozott először Éliás Józseffel, a vezetővel és munkatársaival. A megbeszélés után első lépésként egy ügyvéddel keresett kapcsolatot, aki üres házat közvetített volna neki, de a dolgokban még járatlan lelkészt az ügyvéd becsapta, sőt több ilyen csalódása is volt. „Végül is a csalódások és reménykedések után von Born közbejöttével s részben családi segítséggel létrejött az első lehetőség otthon-szerzésre. A Gellért-hegyi Bérc utcában volt ez. Haggenmacher Ottó házában, 1944 novemberében. Megkezdődött hát a honfoglalás, amit további 30 követett néhány hónap alatt. Lakások voltak ezek, átadott vagy elhagyott családi otthonok, (...) ezek részben a svájci vagy a svéd

53 Koren, 32. o.

54 Sztéhlo, 17. o.

55 Sztéhlo, 20–21. o.

követség védelme alá kerültek.⁵⁶ Ellátást is az előbbiektől, illetve a Nemzetközi Vöröskeresztől kaptak. Arra is volt példa, hogy a gyermekeket nem a szülők hozták, hanem Sztéhlo Gábor és társai a gettóból „lopták” ki. „A gettó zárt és szigorúan őrzött terület volt. Amikor kocsink a kapun behajtott, összeszorult a szívem (...), a gettóbeli látogatások és a gettóbeli élmények elevenen élnek bennem, és mindig eszembe jutnak, amikor vidáman hancúrozó gyermekeket láttam a budai otthonokban. (...) egyszer világosan fogja látni mindenki, hogy Isten szeretete nagyobb és győzelmesebb a világ minden fegyverénél.”⁵⁷

Pedig más veszélyek is környékezték. Elvitték kihallgatásra a nyilas székházba is. „Vagy fél tucat fegyveres keringett egyetlen íróasztal körül. Le sem ültettek minket, hanem azonnal nekünk támadtak. Rám legalább ketten kiabáltak egyszerre, fenyegetőzve, hogy mit képzelek, keresztyén pap létemre zsidókat mentek, majd felelni fogok ezért. Szóhoz sem engedtek jutni. Úgy látszik, ez volt a taktikájuk, jól megijeszteni, aki odakerül, váljék kezes báránnyá.” Társát, Thaly Kálmánt is inzultálták, zsidónak nevezték, őt úgy mentette, hogy elmondta, a nagyapja a kuruc énekek gyűjtője volt, nem zsidó – olvassuk naplójában. Aztán, a hosszú pinceélet és vilálkban bujkálás után változott a helyzet (végül is 32 villában voltak gyermekek elrejtve): „január elején, azt hiszem, 4-én éjszaka nagy dörömbölésre ébredtem, majd felriadtak a többiek is. Női és férfihangok keveredtek az éjszakában. Bizony félve néztem ki a pinceablakon, s a ki az? kérdésemre, odahajló arcban Stiasny Évát, a Bogár utcai otthon vezetőjét ismerem fel. Mögötte két német katonát látok” – írja a lelkész. Kiderült, hogy a Bogár utcai otthon a frontvonalba került, s onnan őket menekíteni kellett. Német katonák mentették a zsidó gyermekeket! Erről az otthonról annak vezetője külön is írt.⁵⁸ S ez után történt, hogy egy szovjet katona gépfegyvere elé ugrott „gyermekét” védve. Mintegy 1500 zsidó gyermeket és velük körülbelül 500 felnőttet mentett meg, szinte életét

56 Koren, 36. o.

57 Sztéhlo, 97. o.

58 Bartosné Stiasny Éva: *Háborúban békeességben. A Bogár utcai gyermekotthon lakóinak csodás megmenekülése*. Luther Kiadó, Budapest, 2005.

adó, önfeláldozó pásztori szolgálata. Nekik a háború fordulata, vége s a szovjet győzelem valóban a halál árnyékából való szabadulás volt. A mentés után következett a nevelés szolgálata.

A gyermeknevelő és a Gaudiopolis

A háború után sok gyermekért eljöttek a szülei, akik leírhatatlan boldogsággal vették magukhoz megmentett gyermekeiket. Voltak azonban sokan, akikért nem érkezett senki. S mikor kiderült, hogy sok szülő halála miatt ez már nem remélhető, akkor következett: mi legyen az itt maradt gyermekekkel? Sőt a háború után újak is jöttek, akiknek a szülei ezt követően kerültek bajba, mert ilyenek is voltak (többek közt e sorok írója is ekkor került ide). Volt olyan meglepetés is, hogy egyszer ruháskosárban bebugyolált kis gyermeket találtak, ezzel a cédulával: „Zsuzsikának hívják”.

„Mivé lesznek ezek a gyermekek, mire felnőnek, ilyen élményekkel a hátuk mögött? Nem bújt-e meg bennük a bosszú elégtételre vagy a kárörvendezésre: ti pusztítottátok el szüleinket! De az arcok megdöbbenően közömbösek, fásultak voltak. Hogyan történhetett, hogy ezekből a gyermekekből orvosok, tudósok, művészek, filmrendezők, derűs anyák, nagyanák legyenek? (...) Mi a titka éppen ezeknél a gyermekeknél az életörömmel, a derűnek, a boldog alkotásnak? A titok: Sztéhlo Gábor.”⁵⁹ Olyan helyzet volt ez, amely írókat és filmrendezőket is megfogott, ebből a gondolatból született az akkor nagyhírű *Valahol Európában* című film, amelyben Sztéhlo-gyermekek is szerepeltek.

„1944. október 5-től a Jó Pásztor Bizottság gyermekakciója a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt rohamosan kezdett fejlődni. 26 otthonban több mint 700 gyermeket helyzetünk el. Ez a 700 ember mind áttért zsidó fajú egyén volt, de voltak olyanok is, akik még nem keresztelkedtek meg. 1944 októberétől 1945. február 15-ig 1700 lélek nyert gondozást. Az ostrom után zsidórejtegetésről nem volt többé szó, hanem egyszerű-

en gyermek- és életmentésről. Megindítottam a 26 otthon centralizálását, (...) 2 otthonba 200 életet.”⁶⁰

Sztechlo maga írja le idézett *Isten kezében* című könyvében, illetve naplójában, hogy a Széll Kálmán tér felé (ma Moszkva tér) menve találkozott a Weisz család egyik tagjával, aki egy 44 holdas ősparkot, kertet árvaház és szociális telep létesítésére ingyen, meghatározatlan időre odaadott. Ebben Merényi Zsuzsanna szerint két jellemző dolog van: az egyik, hogy Sztechlo ismerős volt a birtokos rétegben, a másik, hogy a Vöröskereszt védelme reményében adakozóvá vált a háztulajdonosi magatartás.⁶¹

„Március 17-én indult nagy sereg gyermekünk két kordéval új honfoglalásra. Elöl mentek a fiúk, a katolikus pap (?) vezetésével. Néhány asszony követte őket, hogy a takarítást irányítsa. Szobáról szobára haladva fedeztük fel a lehetőségeket. Hol mit rendezünk be, hány gyermek fér egyik vagy másik szárnyban – valóságos felfedezőút volt ez. A takarítás után a tetőket kellett rendbe hoznunk, nehogy beázzanak, ha megjönnek a tavaszi esők. Kipróbáltuk a vízvezetéket, valóságos csoda, hogy van folyóvizünk! Amíg a fiúk az első házon dolgoztak, addig az asszonyok a másikat tették lakhatóvá. Délre úgy-ahogy készen állt két ház, be lehetett szállásolni 80 gyermeket” – írta Sztechlo Gábor emlékezésében. Schaller Kornélia a kordén és Gyulai Erzsébet (Emma) diakonissza testvér Sztechlo Gáborral gyalogosan indult, a lelkész Luther-kabátos hátán nagy hátizsákkal. Épp a hűvösvölgyi villamossíneken haladtak át, amikor Sztechlo Gábor ezt mondta „Semmink sincs, sem ennivalónk, sem pénzünk, de hiszem, az Úr, aki megbízott ezzel a szolgálattal, megadja a hozzávalót is.”⁶² Vajon nem a hit mindig nehéz útja volt ez?

Az első nagy probléma valóban a gyermekek élelmezése volt. Sztechlo Gábor és akkori segítője, Koren Emil Luther-kabátban mentek az előjárósághoz. Ott sorokban álltak az emberek, s voltak, akik zúgolódtak, hogy Sztechlo Gábor soron kívül bemehetett. De aztán a sor megnyugodott: hiszen ez

60 EOL. A Bányakerületi Püspöki Hivatal iratanyaga, 150/1945.

61 Merényi, 21. o.

62 Merényi, 23. o.

Sztechlo Gábor, suttogták egymás között. A két lelkész pedig engedélyt kapott arra, hogy nyitott lakásokba bemehessenek, és amit találnak, hazavihetik. Lassan az élelmezési probléma megoldódott. Bár ez később is állandó harca volt Sztechlo Gábornak, amely állandó levelezéssel és utakkal járt. A sokoldalú szervezőmunka mégis eredményt hozott, nemcsak a hatóságoktól kaptak valamit, és kezdetben nemcsak a Jó Pásztortól, hanem később a Jointtól, a Nemzetközi Gyermekmentő angol és svéd tagozatától, az amerikai katonai missziótól, a Svájci és a Nemzetközi Vöröskeresztől. De maguk a gyermekek is segítettek, különböző tárgyakat is készítettek. „1945. augusztus 19-én tartjuk a Jó Pásztor Gyermektelep kerti ünnepélyét, melyre mindenkit szeretettel hívunk. A kerti ünnepélyen a részvétel díjtan. Adományokat köszönettel elfogadunk. Isten hozta kedves vendégeinket” – hangzik egy meghívó.⁶³

A birtokba vett terület nemcsak élelmiszerforrásként szolgált, hanem méreteinél fogva és a rajta álló nyaralók és kiszolgáló épületei folytán ragyogó ételteret biztosított a gyerekeknek. A centrum (Budakeszi u. 48.) a Farkastanya nevet kapta. A főépület a Sztechlo család és a gimnazista fiúk lakása lett. Az Árnys út 40. a Zergelak lett. Ezen a telken úszómedence is volt. A bölcsődés és óvodásgyermekek háza a Napsugár nevet kapta. A lányok a Budakeszi út 70. alatt a Leányvárbán laktak. Ugyanitt a 73. számú ház lett a Fecskefészek. A nagyobb lányok szállása a Viperafészek lett. Csak megjegyezzük, hogy Noszvajon és Macson (Hajdú és Heves megye) is volt két intézet, amelyek ide tartoztak egy ideig. S mindezek mögött ott volt a szervező lelkész, aki fáradhatatlanul utazott, levelezett, tárgyalt, *„de mindenki úgy emlékszik rá, mint a megtestesült nyugalomra, derűre.”*⁶⁴ És nem volt olyan munka, amit maga el ne vállalt volna. De a gyermekeket nemcsak ellátni, nevelni is kellett. Éppen azért, hogy a sebek begyógyuljanak, hogy a veszteségek ellenére emberré legyenek, megállják a helyüket. S ekkor derült ki, hogy a gyülekezeti lelkész, a kórházi vizsgáztató, a felébredt népfőiskolai vezető és gyermekmentő Sztechlo

63 1945. augusztusi körlevél. Magángyűjteményben. In: Merényi. 25. o.

64 Merényi, 29. o.

Gábor nevelő is a javából. Már a pincékben és a szétszórt otthonokban arról álmodtak – természetesen Gábor bácsi irányításával –, hogy egyszer megalakítják a szomorúság után a „Fiúk városához” hasonlóan az „Örm-várost”, a Gaudiopolist. S most eljött ennek is az ideje. A 170 gyermek jó fele árva vagy félárva volt. Hrabovszkyné Révész Margit gyermekpszichológus ezekről a kérdésekről több tanulmányt írt.⁶⁵ A megoldás fokozatosan bomlott ki. Alapja a tudatosan vállalt *családszerű* nevelés volt *demokratikus önkormányzati rendszerrel* és *munkaiskolával* összekötve. Nem volt könnyű ezekben a gyermekekben a közösségi érzést és tudatot felébreszteni. „Itt egy régi szociális rendszer súlyos hibáit kell pótolni, gyermekotthonokat kell építeni, mert nem lehet az, hogy menhelyi gyerekeket ezen túl is kihelyezzenek falura (ahol elkallódnak, tönkremennek), és egy nagy része a magyar ifjúságnak úgy nőjön fel tovább. A régi rendszer csődjét most érzik az urak, mert nem tudnak mit csinálni 50 000 hajléktalan gyermekkel. És hiába beszélnek 25 000-es létszámú gyermekvárosról, nem lehet ezt most egyszerre felfűjni, hanem kis kezdetekből kell kiindulni. 500-500 létszámú gyermektelepekből” – írta Sztehlo.⁶⁶

Ehhez a neveléshez „szülők” is kellettek. A törzsgárda tagjai már a háború alatt a különböző villákban élők, már említett nevelők voltak. Nem említettük még Fóti Pál nevét, aki a legidősebb fiú volt az otthonban, ő is oda-menekült, aztán az egyik nevelő lett. S most ezekhez csatlakozott tizenhat fébés diakonissza nővér, már megnevezettek és újak is. Schaller Kornélia vezette pl. a Leányvárat. Az idősebb lányok külön életet éltek, de be kellett kapcsolódniuk a „pótmama” szolgálatba. Taschner Erzsébet testvér a Napsugárban segített Ferenczy Erzsébetnek. Simon „Mária főtestvér pedig az a valaki, aki a maga evangéliumi határozottságával, hihetetlen energiával, mindig megoldott minden kérdést. Ha megoldhatatlan kérdések elé kerültünk, és külön-külön vajúdtunk, csodálatos módon mindig

65 Hrabovszkyné Révész Margit: Az iskolapszichológus munkájának jelentősége az ösztönök kulturálásában. *Pediátria Danubiána* (a továbbiakban PD), 1947. február 5. Uő: Háború sújtotta gyermek. *Köznevelés*, 1948/22.

66 Levelek Borbély Ferencnének, Benes Lujzának egybefoglalva. Magángyűjtemény. In: Merényi, 31. o.

egyforma és egy megoldásra jutottunk.”⁶⁷ Sajnos nincs arra lehetőség, hogy minden diakonissza nevét feljegyezzük, pedig megérdemelnék. Csak egyetlen nevet még: Bethlen Mária néniét, aki varrta a gyermekek holmiját, angolra tanította őket délutánonként egy-egy csésze tea mellett, és mindig mindenki mehetett hozzá gondjával.

Az ellátáson és nevelésen túl a harmadik lépés a gyermekek *taníttatása* volt. Talán elsőként indult itt „iskola” a városban. Külön tárgy lenne, amire nem tudunk kitérni, hogyan kérelmezte és küzdötte ki az iskolát Sztchlo Gábor először a legkisebbeknek, majd a nagyobbaknak és végül a gimnázium alsó osztályainak. Ehhez önkéntes oktatógárdát szervezett: Szőke Balázs, Galgóczy Jolán (aki maga is menekült volt), Réti Lenke, Rákosi Zoltán, Vargha Balázs, Deme László, Péterffy István (Basilides Mária fia), dr. Révész Margit, Mónus Gyuláné (Kevéházi Márta) voltak az elsők, remélem, senki nem maradt ki közülük. Szőke Balázs magyar–angol–német szakos volt, ő lett az első igazgató. Megjárta a munkaszolgálatot, az üldöztetést, a háború poklát, s amikor a háború befejeztével Sárospatakra hívták, nem ment, hanem itt maradt tanítani és az iskolát vezetni. „Megfogta” őt Sztchlo Gábor személye és elhivatása. Közös volt bennük az az elképzelés, hogy a gyermekeket egyszerre kell lelki, szellemi és testi kultúrában részesíteni. A tantárgyakban alig volt eltérés a többi iskoláétól, abban azonban különbözött a többiektől, hogy ez „munkaiskola” volt. Az elméleti képzés mellett fejlesztették a gyermekek kezűgyességét is, egy-egy szakma megtanulása is cél volt. Így egy „egészséges léghörű nevelőgárda képződött.”⁶⁸ Saját meggyőződésük szerint oktattak, és egyáltalán ott voltak a gyermekekkel mindig és mindenben. Őket mindig meg lehetett találni, sőt ők „keresték” gyermekeiket. Ezeket mind Sztchlo Gábor gyűjtötte össze, s oltotta beléjük is a lelkesedést. De rajtuk kívül is jöttek előadók, művészek. Felejtethetlen délutánok, előadások és vitaestek voltak ezek!

Két – persze kezdetleges, de érdekes és tartalmas – újság is megjelent, a

67 EOL. Fébé irattár, 209/1945. Sztchlo Gábor levele Zulauf Henriknek 1945. szept. 1-jén.

68 Merényi, 40. o.

Mi újságunk és a Magunk. A címek azt jelzik, hogy az újságot a fiatalok írták. Csak néhány példa: köztük volt a későbbi Orbán Ottó költő is vagy Horváth Ádám, a filmrendező, akik bizony itt bontogatták szárnyaikat, de még sokan mások is. Sztéhlo Gábor pedig ezt írta naplójába: „A lelkiileg sérült ember számára nincs rosszabb, mint egyoldalú hatás alá kerülni. Az otthonok szellemi légkörét tehát a felekezeti és világnézeti türelem és megértés jellemezte, szabadon lehetett vitatkozni, de sértő, bántó szándék nélkül, tiszteletben tartva a másik álláspontját.” Ez volt egyébként Sztéhlo Gábor nevelési alapállása és „hitvallása” is. A már említett nagy nevelőkön túl Sztéhlo Gáborra – elmondása szerint – nagy hatással volt Makarenko könyve, *Az új ember kovácsa*. Azzal a különbséggel, hogy Makarenkónál azért elcsattant pofon, itt sohasem (hacsak nem a fiúk közt!).

Így született meg, ebben a légkörben az ország első Ifjúsági Állama, a Gaudiopolis. „Szeptember egyik estéjén bejött hozzánk Szőke tanár úr, és elkezdtünk beszélgetni arról, hogy mi, az Amerikában levő Fiúk városa példájára alapíthatnánk egy kis államot. Persze mindenki helyeselte a dolgot. Mindjárt megkezdődött a miniszterek választása. Az államelnöki címet, mert Szőke tanár úr kezdte el, Szőke tanár úrnak adtuk. Ezen a népgyűlésen választottuk meg az összes minisztereket és mindenféle rangot viselő fiúkat. Aztán azt a kérdést tárgyaltuk meg, mi legyen az állam neve. Több ötletet adtak, de végül is azt határoztuk, hogy három napon belül adja be mindenki ötletét. Végre kihirdették az állam nevét. Legyen *Örmváros*, ami görögül annyit tesz: *Gaudiopolis*. Így alakult meg szeptemberben a Gapo.”⁶⁹ Célja: „Krisztus evangéliumának szellemében, társadalmi korlátokat megszüntetve, önálló, öntudatos, önismeretre és önbírálatra törekvő, gyakorlatilag ügyes, elméletileg képzett magyar embereket nevelni.” Ez volt az „Alkotmány” első mondata. Folytatása: „Gaudiopolis további célja, hogy munkájával az anyaállamot (intézetet) erkölcsi céljainak elérésében és anyagi eszközeinek előteremtésében tőle telhetőleg segítse.” A következőkben az Alkotmány a köztársaság felépítésével is foglalkozott. Valamennyi állampolgár szavazhatott, az állampolgárság feltétele, hogy

69 Merkle András, a gimnázium II. osztályú naplójában. Magángyűjteményből. In: Merényi, 43. o.

az illető legalább egy hónapja az intézet lakója legyen, a 18. életévét ne töltsse be, és „államellenes” bűncselekményt ne kövessen el. Az állampolgárságtól a bíróság megfoszthatta a gyermekeket. Díszpolgárság is létezett, többek között Galgóczy Jolán volt a díszpolgárunk.

Az „állam” államelnököt (Szőke Balázs után Sztrehlo Gábor), minisztertanácsot választott. A minisztertanács tagjai a miniszterelnök (e sorok írója lett az első, Kudar László volt a következő), a kultuszminiszter, az igazságügy-miniszter, a gazdasági, iparügyi, népjóléti és a pénzügyminiszter. Kerületenként (házanként) néptribunt is választottak. A szobáknak pedig polgármesterei voltak. A választás titkos és demokratikus volt. És ha valakivel szemben panasz merült fel, annak is lehetősége volt, hogy az illetőt tiszttségéből azonnal visszahívják. A minisztertanács rendszeresen ülésezett, és minden kérdést megtárgyaltak, ott lehettek a polgármesterek és az esetleges államtitkárok is. Természetesen minden lényeges dolgot megtárgyaltak Gábor bácsival is, de ő csak „beszélgetett” velük, nem döntött. „Pénzünk” is volt, a Gapo-dollár, ami egy mindenkori villamosjegy árának felelt meg. Az ifjúság az államot, az alkotmányt halálosan komolyan vette, ez nem játék volt! A lányok eleinte ebben nem vettek részt, később is csak a kultúrprogramok alkalmain jelentek meg. Aztán a kisebb fiúk is részt kértek a vezetésből. Az első miniszterelnök „kiöregedett” (beteg is lett, és aztán az intézetből távozott), 1947 végén a miniszterelnök Kudar László lett, a kultuszminiszter Horváth Ádám, az igazságügy-miniszter Steiner Endre, a gazdasági miniszter Müller Miklós, az államtitkárok a tárcák sorrendjében: Gyenes László, Kecskeméti Károly, Szabó György és Láng Róbert voltak. Volt egy közvélemény-kutató intézet is, Kecskeméti Károly és Popper Tamás vezetésével.

Érdemes itt néhány sort idézni egy „állampolgár” akkori írásából: „A polgárok minden társadalmi rétegből egyaránt vannak, de a mi államunkban a sokféle polgár egybekovácsolódott és nincs polgár és polgár között különbség, mindenki annyit dolgozik, amennyit tud. Éppen erre a demokráciára vagyunk a legbüszkébbek. A büszkeség mellett egyben vigyázunk rá, hogy megmaradjon. Az otthonban több szabadság van, mint amennyit a valódi otthonban kapnánk. Mi magunk határozzunk dolgainkban, és ami a legfonto-

sabb, tudjuk, hogy mi alkotjuk az otthont, mitőlünk függ annak munkája és jövője. Ebben a szellemben élünk itt és ebben a szellemben dolgozunk.”⁷⁰
Persze azért fájdalom is volt az „örömvárosban, de mennyi fájdalom és szomorú emlék! Versek is születtek ebből. Orbán Ottó, a költő általános iskola 5. osztályos korában ezt írta:

Édesapám

*Könny kicsordul szememből,
Fájdalom a lelkemből
Istenem, Istenem, feldúlva a lelkem.
Óh, édesapám, minek hagytál itt engem?*

*Nem tudlak merre keresni,
Legalább sírodnál imádkozni,
Hogy ez egy kicsit megnyugtatna engem,
És vele együtt lelkem.*

*Erős voltál,
Okos voltál,
Szép voltál,
De messze tőlem elmúltál.*

*És most itt vagyok
Vérző szívvel,
Dult lélekkel,
Óh, édesapám, minek hagytál itt engem?*

Az említettek mellett a sokat idézett naplóból érdemes még néhány sort olvasni: „Én a munkaiskola megvalósítására törekedtem. Amit a gyerekek

70 Horváth Ádám: Mi a Gaudiopolis? Stencilezett kézirat.

tanulnak, alkalmazzák a gyakorlatban is, lehetőleg azonnal. Magolás és lecke helyett viták és versenyek rögzítsék a tanultakat. A tanárok ezt az utat járták, és a tanulókkal való testvéri kapcsolat révén többet értek el, mint remélték." Számos műhelyt alakítottak ki, amelyek közül mindenki maga választotta ki azt, amelyikben részt akar venni: asztalos, lakatos, festő, szabó-varró, cipész, stb. S a tanulás és munka mellett bőven volt lehetőség és alkalom a játékra, kikapcsolódásra is.

Pedagógia volt ez, olyan, hogy a még élő „Sztehlo-gyermekek” szinte ma is ahhoz tartják magukat, amit ott és akkor tanultak. Stehlo Gábor minden vasárnap tartott istentiszteletet, de ez nem volt kötelező, s „felekezetiüggetlen” nyelvet használt. „Az egyetértés, együttérzés azt jelenti, hogy ami téged érint, azt én is magamra veszem. Nincs irigység, nincs káröröm vagy elzárkózás. Egy vagyok veled. A testvérszeretetet valóságos arról, hogy te vagy az én gazdagságom. Ha nem lennél, magányos lennék. Isten világa nem teljes testvér nélkül. Istennél nincs egyke-rendszer. A könyörületeségben átérzem mások nyomorúságát, és nem tudom távol tartani magamtól. Mások ínsége cselekvésre indít. Az alázat nagyon egyszerűen azt jelenti, hogy nem vagyok jobb, mint te.” Ehhez már csak annyit, hogy az Örömvárosban nem tökéletes fiatalok és emberek éltek. Ezért született meg a Büntető törvénykönyv is. De amit elgondoltunk, elértünk, azt halálosan komolyan vettük.

A Pax gyermektelepek módszere, ha erről egyáltalán beszélhetünk, célkitűzéséből adódik. A gyermektelep célja, hogy az árva, félárva, elhagyott és veszélyeztetett gyermekeknek vallási, társadalmi különbség nélkül otthont biztosítson, Krisztus evangéliumának szellemében az életre nevelje őket, valamint az, hogy egy új békének az építő tagjai legyenek. A Pax alapítványnak ebből a célkitűzéséből következik az első célja: az otthontalanoknak otthont nyújtson. Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy egy gyermekintézmény mindig csak pótlás lehet. A társadalomnak igazi célja elsősorban az lehet, hogy minél több egészséges családi közösség, családi élet jöjjön létre. A családi élet az első sejtje a társadalomnak, melyben az ember egészségesen fejlődik. A háború sújtotta gyermekek elsősorban is a családi életben találhatnak igazán magukra. Sajnos

azonban egy-egy háború éppen a családi életet tette tönkre. Így vált szükségessé ezeknek a gyermektelepeknek a létesítése, mint pótanyag. Igyekeztünk azonban ezeket az intézményeket úgy belsőleg, mint külsőleg a családi élethez hasonlóvá tenni. Nem akartunk internátusi környezetet. Ezért választottuk a költséges pavilonrendszert.

„Anyát azért választottunk, mert az elhagyott gyermekeknek inkább van szükségük anyára, mint apára. A szobák pedig ne internátusi hálótermek, hanem lakószobák legyenek. Az anyákról: olyan emberek kelljenek, akik megteremtik maguk körül a családiasság légkörét, akik anyaszívűek akkor is, ha nekik maguknak nincs is vérszerinti gyermekük. Önzetlen, önfeláldozó nők kelljenek. (...) A nevelési rész mellett a társadalomismereti blokk is áruklodik a pedagógiai kulturáltságról.”⁷¹ Ez az idézet nemcsak Sztehlo Gábor pedagógiai céljáról, munkásságáról szól, hanem elárulja azt is, hogy „gyermekai” miért nem lettek szétszórott bűnözők a háború után, amire megvolt a lehetőség. Ez a pedagógia, valamint a családi légkör pótlása embert, később alkotó embert faragott belőlük. Végső soron Sztehlo Gáborról ma már nemcsak mint megmentőről, hanem mint kiváló, úttörő pedagógusról is nyugodtan beszélhetünk. Ebből a szempontból ma is volna sok tanulnivaló, amint azt a Szociális és Munkaügyi Minisztérium által rendezett alkalom is bizonyítja.⁷² „Milyen gondokkal kell megküzdeni ma, amikor nem ropognak a fegyverek, de a szegénység, a munkanélküliség ellen csak úgy tehetnek valamit, ha megtanulnak kiállni önmagukért” – olvassuk a találkozóról kiadott ismertetésben. Ebben a vonatkozásban Sztehlo Gábor az említettekén kívül is segítőkre talált. Hogy csak egyet említsünk, mert ez méltó a megemlékezésre: Tildy Zoltánné, a köztársasági elnök felesége, a Pax védnőke már 1945 karácsonyát is gazdaggá tette. 1947-ben az általa gyűjtött pénzzel egy új intézmény alapjait vetette meg. „Már 1947-ben kerestünk ennek az otthonnak helyet, míg aztán hosszas keresés után végül is Pili-

71 Merényi Zsuzsa: *Sztehlo Gábor, a gyermeknevelő*. Készült a Pedagógiai Szakma Megújítása Projekt és az Evangélikus Országos Múzeum támogatásával. Budapest, 1993. 69–71. o.

72 Kell-e tanulni a demokráciát? A minisztérium a gyermekmentő lelkész halálának 31. és az általa 60 évvel ezelőtt létrehozott Gaudiopolis alkalmából találkozót szervezett a Sztehlo-gyermekek és a mai ifjúsági otthonok és szervezetek között.

sen találtunk egy majdnem használható állapotban lévő kastélyt 10 holdas gyönyörű parkkal.”⁷³ Főző László református lelkész és felesége Nyáregyházáról átköltöztek ide, és ők lettek az új otthon részlegvezetői. A nyár már 54 gyermeket talált itt. A neve „Tildy Zoltánné Leányváros” lett. Az itt lakók az államosított leányotthont ma is „Pax”-nak nevezik.

A Gaudiopolist 1950-ben államosították. Sztéhlo Gábornak felajánlották a további vezetést is, de ő nem fogadta el, tudván, hogy ez a szellem már az államosított intézetben nem vihető tovább. De naplójában ezt írta: „Mindaz, ami 1944. mácius 19-től 1950. február 7-ig történt, Isten szeretetének megnyilatkozása. Ez a szeretet még mindig vezet.” Az igazsághoz híven el kell mondani, hogy az intézet vezetése és az evangélikus egyház között már előbb is voltak feszültségek. Sztéhlo Gábor vallásfelekezeti különbség nélkül gyűjtötte, nevelte „gyermekait”. Az egyház szerette volna, ha inkább evangélikus gyerekek élnének itt. „Hogy az együttműködés papíron sem mehetett végbe az alapítvány keretében, az nem rajtam múlt, hanem az egyház intranzigens álláspontján, amit a magam részéről ugyan megértek, de a jelenlegi helyzetben nem tartom helyesnek. Az összefogást bizony meg akartam csinálni, nem tartották szükségesnek az egyházi részről, sőt határozottan kijelentették, hogy vagy egyházi, vagy baráti alapon lehet csupán, papír nélkül.”⁷⁴ Ezt az álláspontját később – Böröcz Enikő közlése szerint – átgondolta, de úgy vélem, az államosítás így is, úgy is megtörtént volna. Az egyháztól való intézményes elszakadás azonban nem jelentette az evangélikus hittől való elszakadást. Áhítat naponta volt, az istentiszteleteket és a „csendesnapokat” is rendszeresen megtartották. Sztéhlo Gábor az Áryas úti szabadtéren felállíttatott egy nagy nyírfakeresztet, ahol istentiszteleteket is tartott. De vallásszabadság volt itt a szó nemes értelmében. A Jó Pásztor Egyesület is eltávolodott lassan, mert ők missziót akartak folytatni a gyermekek között, „Sztéhlo lelkész pedig társadalmi gyermekmunkát akart végezni”.⁷⁵

73 EOL. Sztéhlo irathagyaték, 1948. évi jelentés.

74 EOL. Fébé iratanyag, 1946.

75 Református Híradó, 1946. április.

Így lazult meg az evangélikus egyházi és a Fébével való kapcsolat, a református vonal is eltávolodott, s erre tett pecsétet az államosítás. Amikor ezt végiggondoljuk, talán „érthetőbb”, hogy Sztehlo Gáborról Svájcba való kiutazása után nem sokat hallottunk. Idézem Böröcz Enikő levéltári munkatárs véleményét: „Egyházpolitikailag rózsaszínűnek tartották, Ordass Lajossal véleménykülönbsége volt a Pax indulása idején is. Ordass már 1945 után szorgalmazta a Sztehlo-intézet egyházi keretekben működtetését a diakonisszák segítségével, de Sztehlo más véleményen volt. E körüli véleményét Sztehlo utólag átgondolta.”⁷⁶ Ez az írás nem ítéletalkotás, csak az események lehető legteljesebb feltárása, amint azt éppen az idei püspöki körlevélben olvastuk. „Kül- és belföldön úgy ismerték az otthon, mint amely vallási, faji, nemzeti és egyéb különbségre való tekintet nélkül segít a rászoruló gyermekeken. A megkülönböztetés sátáni évei-hónapjai és kegyetlen pusztításai után ez a deklaráció és ennek az új szemléletnek – hitnek – a naponkénti megélése olyan élmény volt, amelyet szavakba foglalni nemigen lehet. Erős összetartozás-érzést szült kicsikben és nagyokban egyaránt, Gábor bácsi iránt olyan feltétel nélküli ragaszkodást, elfogadást, hálát ébresztett, amely akkor éltető erő volt, később is dolgozott bennünk, s évtizedek után pedig az alapítvány alapja lett. Természetesen továbbra is vallási, faji és egyéb különbségre való tekintet nélkül – önállóan, külső tényezők – akár az egyház – beleszólása nélkül.”⁷⁷ Igaz viszont, hogy a budavári gyülekezet mindig mindent igyekezett ehhez megadni nekik és segíteni őket. S az is igaz, hogy a Koren házaspár, amíg éltek, ebben elől jártak, és igyekeztek összetartani a szétszórtaakat.

Summázva elmondhatjuk, hogy Sztehlo Gábor nem kész sémákban gondolkozott, hanem az adott probléma legkézenfekvőbb megoldására törekedve, a hagyományos formákat csaknem felforgatva alakította ki sajátos nevelési módszerét. Együtt igyekezett megvalósítani a családserű nevelést az ifjúsági önkormányzattal. Ezt kiegészítette gyakorlati irányban, és mindennek alapja az evangéliumi, de nem kényszerített vallásos-

76 EOL. Böröcz Enikő gondolatai Sztehlo Gáborról.

77 Füzéki Bálintnak, a Pax Gyermekotthon lakójának emlékezése.

ság volt. „A szűk 5 év alatt olyan alapokon nyugvó gyermekvédelmi intézményt hozott létre, amelyet ma is korszerűnek, követésre méltónak tartunk. Sztéhlo Gábor méltán állítható emberi és nevelői példaként a mai magyar pedagógus nemzedék elé.”⁷⁸

Segédlelkész és a kitelepítettek és rászorulóknak gondozója

Az államosítás nem volt könnyű neki sem. „Az Árnas útra árny borult” – írja Koren Emil. „Fájhatott neki, de nem kesergett. Az állam igyekezett vele tapintatosan bánni, és ami abban az időben kivételes volt, fizetésekiegészítést is kapott. Egyházától egyetlen szó dicséretet nem kapott. Szó nélkül vállalta a segédlelkéshi beosztásokat a már felsorolt gyülekezetekben. De mindenütt rendkívül lelkiismeretes lelkigondozó munkát végzett. Alig több mint két év alatt végiglátogatta a gyülekezet ráeső részét” – írja Koren Emil, akkor már kőbányai lelkészként.

1951 volt – többek között – a „kitelepítések” éve. A „nemkívánatos” családokat 24 óra alatt addigi lakhelyük – elsősorban Budapest – elhagyására kényszerítették. A kitelepítettek köre főleg az értelmiség felső rétegeire terjedt ki, de mások is beleestek ebbe a körbe. S vitték őket Szabolcsba, Szatmárba, Békésbe – természetesen elhagyatott helyekre, tanyákra vagy azoknak is a melléképületeibe. A megürült lakásokat párthű családok kapták. A kőbányai gyülekezetet különösen két családdal kapcsolatban érintette a hír. Sztéhlo Gábor újra „elemében” volt: segíteni kellett. Bútorokat szállított, mentett. Aztán címekeket gyűjtött az érintettekről. Aszszonyokkal süteményt süttetett, és vitte, küldte őket a kitelepítettek után. Később szerzett egy oldalkocsis motorkerékpárt, és azzal látogatta a kitelepített embereket, családokat. „Kendeh Györgyöt (kelenföldi lelkészt) egy távoli alföldi tanyára telepítették. Hajnalban teherautó várta a családot a budapesti ház előtt. S feleségével és két kis gyermekével Békésbe induló vonatra rakták őket, onnan pedig teherautóval poros földúton egy tanyára. Ott a mezőőr vezette be őket egy gazda egyik földes szobájába, aki büntetésből kellett, hogy elszállásolja a demokrácia pesti ellensége-

it. Rosszabbul is járhatott volna, hiszen egy ezredes például egy volt kulák tyúkóljában kellett, hogy meghúzza magát. Nyomorúságos helyzetűket valamelyest könnyítette (...), amikor a deportáltak támogatását nagy szívvel végző Sztéhlo Gábor meglátogatta őket.”⁷⁹

Hála Istennek, ebben a munkában is akadtak munkatársai. Egyikük később Malmőbe került, onnan írta: „Gábor tudta, kiket merre telepítettek, s megvolt a címük, arra küldtük csomagjaikat.”⁸⁰ Nem sokkal később egyházfőhatósági figyelmeztetés jött ki, hogy a kitelepítettekkel ne a régi, hanem a „befogadó” gyülekezetek törődjenek. De hát az „új, a befogadó gyülekezet” tanyavilág volt. Sztéhlo Gábor csendben folytatta „utazásait”. Pedig úgy hallottuk, hogy őt is megintették: könnyen közéjük kerülhet. S itt megint a diakónia és a jó pásztori szolgálat lényegéhez érkeztünk: mindig azzal törődni, aki éppen veszélyben, bajban van.

Dr. Böröcz Enikő, a levéltár tudományos munkatársa maga is védence volt Gábor bácsinak. Erről a *Hang* című evangélikus lapban számolt be (1995. május 4.). „1956–1958 között Sztéhlo Gábor a szarvasi árvaházban megjelent Barkas kisbuszával, hozta a segélyeket, támogatta a nemrég szovjet fogságból hazatért Böröcz Sándor családját is. 1951-ben pedig, amikor Kendeh Györgyöt támogatta, az államtól figyelmeztetés kapott, hogy maga is közéjük kerülhet, ha sokat serénykedik.”⁸¹ Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1974-ben haláláról csak egy kis nekrológ jelent meg. Ehhez hozzá lehet tenni, hogy Böröcz Enikő az 1970-es évek első felében Bibliát kapott ajándékba külföldről Sztéhlo Gábortól. A vámos ezért megróttta, hogy „nyugati ügynökkel” áll kapcsolatban. „Sztéhlo Gábor a kommunista diktatúra idején a lehetőségek határán mozgott. Úgy érezte, hogy a hivatalos egyház beleszól dolgaiba, meg akarják határozni, le akarják korlátozni. Ezért is erősödött benne az érzés, hogy el kell hagynia az országot. Végül látogatni ment családját, egy váratlan betegség kapcsán végleg kint maradt.”⁸²

79 Fabiny Tamás: *Keken András életregénye*.

80 Koren, 57. o.

81 Böröcz Enikő Sztéhlo Gáborról. EOL. Feljegyezte Czenthe Miklós, az EOL igazgatója.

82 Böröcz Enikő. EOL.

A diakónia papja

A történeti részt már ismerjük, hogyan lett a bonyhádi otthonon keresztül egyházunk diakóniai osztályának előadója, motorja, ezzel nemcsak épületeket mentett meg egyháza számára az államosítási hullámban. Megint csak főként az esetetek felé fordult, s ezt ismét nem tudta másként, csak egész szívvel és átgondoltan tenni. Mondhatnánk, vezetése alatt született meg egyházunk mai diakóniai szervezetének a magja.

„Sztehlo Gábor nem vállalta sem a megegyezést, sem a szembeszegülést, (...) igyekezett menteni, ami menthető, amikor az egyház egyre inkább a templom falai közé szorult, ezzel a szolgálattal kilépett a falak közül” – írja Koren Emil. Így indult meg a bonyhádi kis intézet megmentésétől kezdve életének új szolgálata egyházunkban: a diakónia.

A történet helyett megint a tartalomra, az alapra figyeljünk. A diakóniai intézmények Munka- és házirendjében ezt írta: „A diakónia görög szó. A régi értelme: a sivatagon, poron át. Vagyis olyan szolgát jelentett, aki a sivatagban elől járva, lépéseivel készítette és könnyítette meg urának útját (lehet, hogy eredetileg a tevé vezetője volt, amelyen ura ült). Az Újszövetségben mindig szolgálatot jelent, ami testi és lelki gondozásra vonatkozik. A diakónia mint szeretetszolgálat ma is él. A gyülekezet kicsinyein, betegein, nyomorultjain, szegényein gyakorolt irgalmasság Jézus Krisztus példája szerint. Minden szeretetszolgálatra, diakóniára útmutató és egyedül mértékadó az, ahogy nekünk Jézus Krisztus megmutatta, és ma is gyakorolja velünk, amikor azt mondja: az embernek Fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért (Mt 20,28). A mi szeretetszolgálatunk csak ezen a szolgálaton alapulhat, mint hála és viszonzszeretet azért, amiért ő előbb szeretett minket. A diakónia tárgya az egész ember, mind test, mind lélek, mert mind a test, mind a lélek megváltott, és várja dicsőségét. Léleknek való szolgálat nélkül nincs igazi testi ápolás sem. Evangélikus egyházunk ezt a diakóniát, szeretetszolgálatot a családban és a gyülekezeteken kívüli intézményekben is végzi. Ezért az evangélikus egyháznak minden szeretetotthona az egyház diakóniai munkájának egyik telepe, és bizonyágtévő jel Isten szeretetéről. (...) Ő őrzi munkánkat éjjel és nappal, hogy a go-

nosz erőt ne vegyen rajtunk. Az ő meg nem érdemelt kegyelme irányítsa kezünk munkáját. Igen, irányítson, hogy eszközei lehessünk.”

Interlakenben pedig így fejezett be egy igehirdetést: „Ma már egyek vagyunk a szeretetszolgálatban. Közösén munkálkodunk az éhség felszámolásáért, a béke megteremtéséért, a kisemmizettek megsegítéséért. De a szolgáló Jézus nemcsak a testvéri felelősségben és áldozatvállalásban akar egységet látni köztünk, hanem azt akarja, hogy szívünkben is egyek legyünk. Jézusban és Jézussal, a »Nagy Diakónussal« tudunk együtt és egymásért szolgálni.”

Talán néhányaknak úgy tűnik, hogy az emlékezés „idealizálja” Sztzehlo Gábort. Pedig ami eddig olvasható róla, az mind igaz. Erre még élő tanúink vannak. Ezt e dolgozat írója úgy is állíthatja, mint aki közel került hozzá és családjához. Nemcsak azért, mert lakásuk mellett laktunk mi, nagy fiúk. Akkor már e sorok írója gépkocsit vezetett, és miután lelkészünk hozzájutott egy régi kocsihoz, sokszor vitte el őt hivatalos és egyéb útjaira is. Sok-sok alkalmunk volt a beszélgetésre. Mélyen gondolkozó, melegsívű, empatikus lelkipásztorként ismertem és ismertük meg. A kutatás közben azonban találtunk – számunkra friss, ismeretlen és esetleg vitatható – részeket is. Úgy érezzük, ezt sem szabad elhallgatni.

Az *Evangélikus Élet* 2004-es évfolyamában megjelent egy cikk arról, hogy 1945-ben hazánkban is újraindult a szabadkőműves mozgalom és páholy. A cikk írója szerint ennek Sztzehlo Gábor is tagja, sőt felügyelőhelyettese is volt. Egy alkalommal, 1949-ben előadást is tartott a páholyban Az *evangélium és szociális haladás* címen. Maga az előadás sajnos nincs meg, talán nem is írta le, csak a hozzászólásokból maradt néhány. „Munkájának anyagát nem adta át” – írja egy „testvér” (így szólították egymást). De „az előadás a maga nemében valóban megindító és felemelő volt. Bizonyosság erre az is, hogy a hozzászólók valamennyien lelkes melegséggel üdvözölték az előadót, és osztatlanul kiemelték annak súlyos és örök érvényű tartalmát.”⁸³ Az egyik hozzászóló szerint az előadás fényes bizonyítéka annak, hogy bármely templomban imádja Istent a hívő, igaz és

83 Berényi Zsuzsanna Ágnes: Sztzehlo Gábor, a szabadkőműves. *Evangélikus Élet*, 2004.

bensőséges az imája csak akkor lehet, ha szeretet hatja át, és ez lenne a legfényesebb szabadkőművesi törekvés. A cikket az interneten hosszú, sokszor eléggé méltatlan vita követte. Az ítékezés nem a mi dolgunk. Ám a tényt nem szabad elhallgatni, hozzátéve e sorok írójának véleményét: egyrészt a szabadkőműves mozgalomnak is voltak különböző fázisai és más egyházi tagjai is. Másrészt Sztéhlo Gábor ott is azt képviselte, amiről egész élete tanúskodik. Az vitatható, hogy a mozgalom szinte „egyház felettinek” vallotta magát. Volt egyházunkban olyan püspök, aki vitatta, sőt elítélte,⁸⁴ de sok egyházi emberről tudjuk, hogy tagja volt. Kérdés, hogy ez a mozgalom ma hogyan él és mit tesz?

Az igazság teljes feltárásához hozzátartozik, hogy az *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában* is található vele kapcsolatban adatok. Egy olyan kollégájával beszélgetett bizalmasan, akiről talán tudta, hogy beszervezték, de ez sem teljesen biztos. Az egyik adat szerint 1957-ben elmondta neki, attól fél, ha nem Ordass lesz a püspök, utódja (akkor még több „utód” neve is felmerült) megszünteti a szeretetotthonokat. Elmondta azt is, hogy az egyik eltávolított teológusotthon-igazgatónak (Friedrich Lajos) Keken András lelkész-társa segítségével szerzett lakást. Arról is beszélt, hogy szívesen elutazna külföldre. A jelentést tevő kolléga tartótisztje szerint Sztéhlo reakciós, külföldiekkel levelezik, és a tárgyilagosságot nélkülözve tájékoztatja a külföldieket. Mindezeket a tényeket azért kell rögzíteni, mert nagyon jól mutatja Sztéhlo Gábor gondolkozását, a diakóniai féltését és mindenki felé megnyilvánuló segítőkészségét. Talán már nem csodálható fáradságát is. De azt is, hogy mindent a diakóniáért tett. Ezért nem volt „ellenálló”, de megalkuvó sem, ezért kapta talán a „rózsaszín” jelzőt egyházi oldalról.

1959-től egyre inkább szerette volna családját meglátogatni, de félt, hogy közben államosítják a szeretetintézményeket. Felajánlottak neki egy külföldi utat, de ő ragaszkodott ahhoz, hogy hazajöhessen. A következő időben történhetett egy kísérlet a beszerzésére. Az állambiztonsági szolgálat megbízottja felkereste, és felajánlotta neki ezt a lehetőséget. Külföl-

84 Gyurácz Ferenc: *A szabadkőművességről*. Magyar Nyugat Kiadó, Vasszilvágy, 2007.

di újtjáról hazatérve kellett volna neki a kinti egyházi helyzetről tájékoztatást adnia. Az adatok szerint Sztéhlo Gábor (tudva? tudatlanul?) ezt a kísértetet is elmondta a beszervezett kollégájának. A kolléga azt a megbízást kapta, éreztesse vele, hogy helytelenül cselekedett, „helytelen olyan dolgokról nyilatkozni, amelyekről kiutazási ügyében vele hivatalos helyen tárgyaltak”.⁸⁵ S az utolsó bejegyzés ugyanitt: „Sztehlóval operatív céljaink vannak, amelyek megvalósítása egészségi állapotában bekövetkezett változás miatt most már kétségesse vált.” Arról nem tudunk, hogy bármilyen jelentést írt volna.

Az adatokból következtetni lehet arra, hogyan próbálták meg „használni” s aztán ellehetetleníteni. „Tüske volt a köröm alatt” a korabeli egyházi és állami vezetés számára is. Ezért örülhettek a távozásának. S mivel nem tért haza betegsége és aztán halála miatt, ezért nem tudhatjuk, hazajövetelével engedett volna-e a konspirációnak, vagy valóban „dekonspirálta” magát? Innen érthető a későbbi „hallgatás” vele kapcsolatban. Szerény véleményem szerint ő megérezte a bajt, és kitért előle. S mindent a diakónia, a szolgálat és nem a saját érdekében tett.

ÉLETÉNEK ÉS SZOLGÁLATÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Sztehlo Gábor diakóniája valóban a Jó Pásztor szolgálata és jó pásztori szolgálat volt a szó legteljesebb és legnemesebb értelmében. A már említett, Miklya L. Mónika által írt könyvben Rácz András emlékezik arra, hogy ezt mondta neki Gábor bácsi: „akit támadnak, akit üldöznek, ő azok mellé áll. Legyen akár zsidó, akár arisztokrata, akár horthysta tiszt, ő mindig a mellé fog állni, akit üldöznek.” De ehhez maga Sztéhlo Gábor teszi hozzá naplójában: „Nem voltunk mi arra nevelve, hogy az elesett emberért küzdjünk. Annál inkább küzdöttünk az egyház jogaiért, pozíciójáért.” S bizony megszívlelendő 2009-ben is, amit a zsidó népről ír: „Mi pedig vétkeztünk a zsidó nép ellen. A felebarát ellen. Nemcsak 1944-ben, hanem

85 ÁBTL. 32. 400/2. 163. o.

már előbb is." S felteszi a ma is érvényes nagy kérdést: „Mit mulasztottunk? Az egyén? A pap? A társadalom? Egy-egy osztály? (...) Mit mulasztottunk mi, keresztyének? Az 1944-es esztendő tragédiája ezeket a kérdéseket nem hagyja elhalkulni bennünk. Ezért kellett írnom minderről.”⁸⁶ Feltettük-e, átgondoltuk-e ezeket a kérdéseket azóta is? Ebből a szempontból igaza van annak, aki azt írta: *Sztechlo Gábor az élő lelkiismeret* – főként egyházunkon belül, még akkor is, ha ezt a lelkiismereti hangot sokáig igyekeztünk elhallgattatni. S ha már itt tartunk, mit mulasztottunk el, vagy tettünk rosszul később az utána következő szocializmus idején? Akkor, amikor a másik nagy „-izmus” ítélte és pusztította az embereket? Hiszen abban az időben két totális diktatúrát éltünk át. S a másodiknak is rengeteg áldozata volt. Ebben tanulhatunk Sztechlo Gábortól, aki mindkettővel szembekerült, és mindkettő áldozatait mentette. Meggyőződésem szerint ezt a kivétel nélkül minden bajban lévőhöz odafordulást az egyetlen Jó Pásztortól tanulta, aki kereste és keresi az elveszetteket, és azokért még a halált is vállalta. S talán egyházunk és a mai diakóniánk életében is ez *lehet az emlékezés legnagyobb tanulsága*. Ide lehetne tenni egy mondatát, amelyre volt „Paxos” barátom még ma is emlékszik, s bizonyára nem egyedül: *„A szeretet halkan lép, nem kér dekórumot, és áthatja az egész életet.”* Azt is láthattuk életéből, hogy szeretetének kisu-gárgázása „határtalan” volt. Őt ez a szeretet vezérelte, s mi ezt „örököltük” tőle. Kell-e, van-e ennél nagyobb örökség? S nem lehetne ezt „átörököteni” mai világunkba is? Legyen szabad itt egy személyes szót szólnom. Úgy tudom, a Paxból ketten indultunk egyházi pályára. Egyik barátom református lelkész lett, Svájcba ment. Én vagyok egyedül itthon. S ezért szabad személyesen elmondanom, hogy a jó pásztori szolgálat, ha nem is közvetlenül, de annyira hatott, hogy elindultam én is ebben a szolgálatban. Távolról sem szilárdan követve, olykor bizony bukdácsolva is. De valami módon Sztechlo Gábor a példám lett. S ebből szerettem volna valami keveset átadni mai nemzedékünknek, lelkészeknek és gyülekezeteknek. Igen, Sztechlo Gábor egyrészt a mára kialakult diakóniai szolgálatnak a mag-

ját vetette el, alapozta meg és elsőként szervezte országosan. Másrészt a mai egyházi diakóniánk alapja és irányítójá lehet a jövőben is. Sztéhlo Gábor a Jó Pásztor, Jézus Krisztus szolgálatában élt és állt. Neki ő volt az „irányítójá”. Sztéhlo Gáborra emlékezésünk és a diakónia éve úgy lesz igazi, ha az emlékezésen túl mi is hasonlóan „orientálódunk”, szolgálati irányunkat a Jó Pásztor „irányítójá”, a mindig elveszetteket kereső, határtalan szeretete szabja meg.

Az *Evangélikus Élet* említett nekrológja így fejeződik be: „Az Olajfák hegyén, a kegyesek kertjében a segítő szeretet világméretű nagyságainak sorában hirdeti nevét a Sztéhlo Gábor-emlékfá. Ültették azok, akiket megmentett. Ő abba a fába fogózott, amely őt mentette meg. Nem messze ettől. A Golgotán.”⁸⁷

87 D. Koren Emil: Sztéhlo Gábor. *Evangélikus Élet*, 1974. június 16.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

Könyvek

1. Sztéhlo Gábor: *Isten kezében*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1986.
2. Koren Emil: *Sztéhlo Gábor élete és szolgálata*. Országos Evangélikus Múzeum kiadása, Budapest, 1994.
3. Bartosné Stiasny Éva: *Háborúban békességben. A Bogár utcai gyermekotthon lakóinak csodás megmenekülése*. Luther Kiadó, Budapest, 2005.
4. *Velünk az Isten! Sztéhlo Gábor evangélikus lelkész (1909–1974) Svájcban elmondott, rajzaival illusztrált igehirdetése*. 1972–1974. Sztéhlo Gábor Gyermek- és Ifjúságsegítő Alapítvány, Budapest, 2005.
5. Merényi Zsuzsanna: *Sztéhlo Gábor, a gyermekmentő*. Készült a Pedagógus Szakma Megújítása Projekt és az Evangélikus Országos Múzeum támogatásával. Budapest, 1993.
6. Miklya Luzsányi Mónika: *Hogy véget érjen a sötétség*. Harmat – Koinónia, Budapest–Kolozsvár, 2003.
7. Miklya Luzsányi Mónika: *Frontvonal*. Harmat, Budapest, 2003.
8. Sztéhlo Kornél: *Kétszáznegyven esztendő az egyház szolgálatában*. Művelődéstörténeti rajzok. Hornyánszky Viktor nyomda, Budapest, 1908.
9. Széchenyi Kinga: *Megbélyegzettek. A kitelepítések tragédiája*. Kráter Kiadó, Pomáz, 2008.

Cikkek

1. *A Tessedik Sámuel Evangélikus Népfőiskola 1939–40. évi értesítője*. Összeállította Szenczy Gábor. Nagytarcsa, Bethánia Nyomda, Budapest, 1940. A Tessedik Sámuel Evangélikus Népfőiskola rövid története.
2. *Az egyház feladata a parasztkérdésben*. Orosházi Újság.
3. *Magyarországi Evangélikus Népfőiskolák*. Összeállította Sztéhlo Gábor. Orosházi Újság könyvnyomdája, Orosháza, 1943.
4. *A Tessedik Sámuel Evangélikus Népfőiskola 1941–42*. Összeállította Szenczy-Sztéhlo Gábor. Nagytarcsa, 1942.
5. *Evangélikus Népfőiskolák Évkönyve*, 1943–44. Szerkesztette Sztéhlo Gábor. Orosházi Újság, 1944.
6. *Képes Luther Naptár*, 1927. Ebben: A Sztéhlo család szócikke.

7. *Krisztus Királyunk!* Összeállította Sztéhlo Gábor és Urbán Ernő. Harangszó könyvtár, Győr, Széchenyi Nyomda, 1937.
8. D. Koren Emil: Sztéhlo Gábor. *Evangelikus Élet*, 1974. június 16.
9. Pásztor Pál néhány soros nekrológja. In: *Evangelikus Naptár*, 1975.
10. Dr. Frenkl Róbert: Tízéves a Sztéhlo Gábor Gyermek- és Ifjúságsegítő Alapítvány. *Evangelikus Élet*, 2004. június 11.
11. Berényi Zsuzsanna Ágnes: Sztéhlo Gábor, a szabadkőműves. *Evangelikus Élet*, 2004/27.
12. Róbert Péter: A hét témája: Sztéhlo Gábor, a gyermekmentő. *Evangelikus Élet*, 2005/05.
13. H. Simon Gertrúd: A nagytarcsai Tessedik Sámuel Evangelikus Népfőiskola. *Hittel*, 1992. 6. sz.
14. *Ki volt Sztéhlo Gábor?* www.sztehlo-gaboralapitvany.hu.
15. Havasi Ferenc: *Sztéhlo Gábor*. <http://havasi.sed.hu/sztehlo>.
16. *Kell-e tanulni a demokráciát?* Szociális és Munkaügyi Minisztérium. www.szmm.gov.hu/main.php?folderID. 2009. január 4.
17. Mirák Katalin: „A Gábor bácsi”. Rendhagyó emlékezés Sztéhlo Gáborra halálának 21. évfordulóján. *Hang*, 1995. május.
18. Megemlékezés Sztéhlo Gábor életéről. *Hang*, 1995. május.

(A felsorolás minden bizonnyal nem teljes, de talán alap a további kutatásra, és ezért csatoljuk a következő részt is, amelynek anyagai az EOL-ban találhatók.)

Sztéhlo Gábor lelkesz hagyatéka

(Jegyzék: az írógépet eredetileg számítógépre vitte Házkötő Mónika 2004-ben.)

FŐBB TÉMÁK

- I/1. Vegyes anyag
- I/2. Diakóniai intézményekkel kapcsolatos iratok
- I/3. Sztéhlo Gábor naplója
- II. Családtörténet
- Pax Gyermekotthon Bp.

1. DOBOZ

- I/1. Vegyes anyag (1945–1955) 54 fol., 1 db igazolvány, 1 db kép
- 1. Roth András visszaemlékezése. 1–6. fol. kézirattmás.

2. Fóti Pál visszaemlékezése. 7–9. fol. kéziratmás.
 3. Ambrus Kamill falújságcikke. 1945. nov. 20. 10. fol. kéziratmás.
 4. Sztéhlo Gábor: A gyermekvárosok rövid története. 11–13. fol. kéziratmás.
 5. Sztéhlo Gábor: A Völgy utcai ház elfoglalása. 14. fol. kéziratmás.
 6. Sztéhlo Gábor: Jelentés a Pax Magyar Szociális Alapítvány Gyermektelepeiről. 15–20. fol. kéziratmás.
 7. Áldáskívánás (Sztéhlo Gábor születésnapjára) 21. fol. festett kép.
 8. Sztéhlo Gábor: Jelentés a Pax Magyar Szociális Alapítvány Gyermektelepeiről. 22–28. fol. kéziratmás.
 9. Sztéhlo Gábor levele a Magyar Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium Főosztálynak. 1948. máj. 19. 29. fol. másolat.
 10. A Gaudiopolis Ifjúság Állam törvénykönyve. 30–33. fol. kéziratmás.
 11. A Gaudiopolis Ifjúság Állam büntető törvénykönyve. 34–35. fol. kéziratmás.
 12. A Jó Pásztor Missziói Alapítvány Gyermektelepeinek körlevele. 36–37. fol. kézirat (fogalmazvány)
 13. „Engedjétek hozzám jönni a kisgyermekeket...” 39–44. fol. kéziratmás.
 14. Alapítványi szervezet. 45. fol.
 15. Gellyén Ottó miniszteri o. tanácsos levele a Pax Magyar Szociális Alapítvány Gyermekotthonának. 46. fol. er.
 16. A Pax Magyar Szociális Alapítvány 1948. évi jelentése. 47–54. fol. er.
 17. Szabó György: Gaudiopolis Ifjúsági Állam állapolgársági könyve. (Hozzáragasztva egy Gaudiopolis-jelvény.)
 18. 1 db kép (vízfestmény).
 19. Az Evangélikus „Jó Pásztor” Szolgálat énekfüzete. 64 o., füzve (3 pld.)
- I/2. Diakóniai intézményekkel kapcsolatos iratok (1937–1960) 358 fol., 1 nyomt.
1. A Győri Evangélikus Egyházközség diakonissza-anyaházának alapszabályai. Győr, 1937. Baross ny. 11 p., 14 cm. (nyomtatvány)
 2. Megbízások a diakóniai munkára, kimutatás(ok). 1951. (1–30. fol.)
 3. Munka- és házirendek a magyarországi diakóniai otthonok részére (több pld.) A Magyarországi Evangélikus egyház Szeretetintézményeinek Szervezeti Szabályzata. Tervezet. (31–107. fol.)
 4. Bericht über die Diakonie der Ungarländischen Evangelischen Kirche. (108–118. fol.)
 5. Jahresbericht über die Tätigkeit der Abteilung für Diakonie der ungarländischen evang.-lutherischen Universalkirche aus dem Jahre 1954. (2 pld.) (119–144. fol.)
 6. Diakóniamunkás-képző tanfolyam kompendium tervezete. 1958. (145–147. fol.)

7. Seurat. 1958. (148. fol.)
8. Tájékoztató az evangélikus egyház diakóniai munkájáról. Levél a püspökhöz (?). 1959. (149–151. fol.)
9. Die Bitten und Bedürfnisse der Diakonie-Anstalten der Ungarischen Evangelischen Kirche. 1959. (152–154. fol.)
10. Ruzicska László prédikációja a Modori u. 6. sz. alatti szeretetotthonban. 1954. (155–156. fol.)
11. Charlotte Stirling levele Sztello Gáborhoz (?). 1958. (157. fol.)
12. Rövid összefoglaló kimutatás szeretetotthonainkról és azok helyzetéről. 1955. (158–159. fol.) Hivatalos irat: 722/1955.M.
13. Beszámoló az 1958. márc. 12-én tartott diakóniai estről. (160–163. fol.)
14. Az intézmények és gyülekezetek szeretetszolgálati munkásainak kiképzését szolgáló tanfolyam tervezete. 1957. (5 pld.) (164–173. fol.)
15. Kardos Ernő levele (javaslata) a Budahegyvidéki Szeretetintézmények Igazgatótanácsához. 1956. (174–175. fol.)
16. Két levél a budai szeretetotthonokból (Sztello Gábor). 1956. (176–177. fol.)
17. Tervrajzok (Bauamt Bethel). 1954. (178–181. fol.)
18. Jézus a győző. Blumhardt 150 éves születésnapjára, 1955. (182–184. fol.)
19. Muncz Frigyes: Az öregkor néhány pszichológiai vonatkozása és az öregek intézeti gondozása. 1960. (185–188. fol.)
20. Sztello Gábor: Jelentés a budai evangélikus szeretetotthonok központjához tartozó otthonok 1959. évi munkájáról. 1960. (3 pld.) (189–193. fol.)
21. Bericht über die Arbeit der Diakonieabteilung der Ungarländischen Kirche. 1958? (3 pld.) (194–217. fol.)
22. A diakóniai intézményekben lévő munkások, gyermekek, öregek névsora. 1959? (218–224. fol.)
23. Előterjesztés a Magyar Evangélikus Egyházegyetem Elnökségének. É. n. (225–228. fol.)
24. Garam Zoltán: Ki segít felhúzni bőrcsi öregeinek egy vödör vizet? Az öregek gondozása az otthonokban és a gyülekezetekben. É. n. (229–233. fol.)
25. Óvás a belmisszióknak hamis elképzeléseivel szemben. É. n. (234–236. fol.)
26. LMK körlevél, 1955. ápr. 2. (237–242. fol.)
27. Feljegyzés a Szent István u. 9. és a Báthory L. u. 8. számú szeretetházakban történt vizsgálattal kapcsolatosan. 1959. (243–249. fol.)
28. Sztello Gábor körlevelei (?) 1954–1956:
1954. márc. 11. (2 pld.) (250–253. fol.)
1955. szept. 1. (254. fol.)

1956. okt. 1. (255. fol.)
 1954. ápr. 15. (2 pld.) (256–257. fol.)
 1954. dec. 12. (2 pld.) (258–265. fol.) (Levél a szolgálatból III.)
 29. Garam Zoltán és Lukácsy Dezső körlevele. 1958. nov. 11. (5 pld.) (266–270. fol.)
 30. Levél a szolgálatból. É. n. (271–274. fol.)
 31. Levél a szolgálatból V. É. n. (275. fol.)
 32. Levél a szolgálatból VI. 1957. nov. 5. (10.) magyar, német (8 pld.) (276–322. fol.)
 33. Szeretett Gábor bácsinak 51. születésnapjára. 1960. (323–325. fol.)
 34. Kézírtas feljegyzések a diakóniáról. (326–330. fol.)
 35. A Budai Evangélikus Szeretetotthonok életéről készült diafilm szövege. (4 pld.) magyar, német (331–341. fol.)
 36. Sztéhlo Gábor feljegyzése (a népfőiskolával, megbízhatatlansággal kapcsolatban) É. n. (342. fol.)
 37. A református egyház és az állam. É. n. (343. fol.)
 38. ? : Bentley amerikai szenátor kudarcba fulladt provokációja a magyar protestáns püspökök ellen. (Újságcikk, Népszabadság? 1954.) (344. fol.)
 39. Törvény és evangélium. LMK-ülésen tartott előadás. 1954. dec. 7. (345–349. fol.)
 40. Corrie ten Boom: Értelm nem szükséges. (ford.) (350–358. fol.)

I/3. Háromszázhatvanöt nap vagy az 1944. márciusától 1945. márciusáig terjedő esztendőről szóló feljegyzések. Emlékek egy esztendőről. Emlékek a magyarországi zsidómentésről 1944-ben. Sztéhlo Gábor naplója. 205 o. (1)a. pag.

Betoldva. A 198–205. o.:

- Ambrus Kamill faliújságcikke;
- Fóti Pál beszámolója;
- Roth András emlékei és élményei;

melyek eredeti kézirata a „Vegyes anyag” 1.2.3.-ban található.

A napló 183–187. o.:

- A Gaudiopolis Ifjúság Állam törvénykönyve;
- A Gaudiopolis Ifjúság Állam büntető törvénykönyve;

melyek a „Vegyes anyag” 10.11.-ben is megtalálhatóak.

2. DOBOZ

Ált. családörténeti vonatkozású iratok (XVIII. sz. m. f.–1959).

1. Andreas Sztéhlo emlékkönyve (kéziratos) 1741–1743. 1 kt.
2. Andreas Sztéhlo emlékkönyve (kéziratos) 1776–1779. 1 kt.
3. Emléklapok (kéziratos) 1835–45? 1 db.

4. Emléklapok (kéziratos) 1811–1883? 1 db.
5. „Schriftliche Documente... In Familia Sztello” (kéziratos) 1 db.
 – Andreas Sztello iratai (önéletrajz, isk. bizonyítvány, végrendelet stb.) 1779
 – Sztello Kornél 3 levele Béla fiához, 1910.
6. Sztello Kornél: A házassági per (nyomtatvány) Bp. 1915. 142 + I–IV, 1 kt. + jegyzések.
7. Scholtz Kornél: Furcsaságok (gévelt kézirat) é. n. 1 kt.
8. Sztello Dezső: Memoárok családom tagjairól. Adatok, 1950?, 1 kt.
 Sztello Kornél 240 esztendő az egyház szolgálatában c. könyvéhez (kéziratos fogalmazvány és gévelt tisztázat).
9. Markó Árpád: Visszaemlékezés nagybátyámra, Sztello Gerő beszerceből lelkészre (gévelt kézirat), 1959. 1 cs.
10. Extradatae Literae Testimoniales – Meskó György pere? Id. és ifj. Bartoss János ellen (Mária Terézia kora kézirat) ? 1 kt.
 Szontagh Dániel: A Felső-Kubini Mesko család nemzedékrendje és története lelkéi (nyomtatvány), 1861.

e – és több
ületésének
r nyomós.
zámában a
ztehlo Gá-
A feltárás-
hálája, né-
ordított ed-
sok kincs-
ány címén
k is. Ennek
akóniai év”
bor felava-
dtam végül
ontból még
na a közel-
oben nem-
zó sem volt
hiát gyako-
Zsigmond
olatos szó-
etségi teo-
idézek be-
ónia vázlat-
ontöttem. S
s szolgál-
ehlo Gábor
Krisztustól
ene: ő min-

Megjelent Sztzehlo Gábor születésének 100. évfordulója alkalmából.
A borítón látható fotók az Evangélikus Országos Múzeum tulajdonát képezik.
Lektorálta dr. Labossáné Sánta Anikó.